

7
6
5
4
3
2
1

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΣ ΕΚΘΕΣΕΩΝ ΕΣΟΤΩΝ

«ΧΩΡΙΣ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ»

ΕΣΤΙΑ-ΖΟΝΤΑΣ ΣΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΑΣΤΕΓΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

ΕΤΑΙ
F2 Τ.Κ. 3000
L. Podes

ΕΝΟΙΚΙΑΖΕΤΑΙ
ΓΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΡΙΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΡΙΑ
ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Ε. ΚΟΝΤΟΧΡΗΣΤΟΣ
ΙΑΤΡΟΣ ΚΑΡΔΙΟΛΟΓΟΣ
1^{ος} ΟΡΟΦΟΣ

Φοιτήτρια_ Τουφεξή Μαρίνα

Επιβλέπουσα_ Κωνσταντίνα Βαΐου

Διάλεξη_ Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Φεβρουάριος 2013

“Οι άνθρωποι είναι παιχνίδια των συνθηκών, όταν νομίζουν ότι αυτές είναι παιχνίδια δικά τους.”

Λόρδος Βύρων

«ΧΩΡΙΣ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ»

ΕΣΤΙΑ-ΖΟΝΤΑΣ ΣΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΑΣΤΕΓΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια της διάλεξής μου,
Κων. Βαΐου, για την πολύτιμη καθοδήγηση και υποστήριξή της.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ-ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΔΙΕΘΝΗ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ «ΕΛΛΕΙΨΗΣ ΣΤΕΓΗΣ» .	9
1.1 Γενικά για το φαινόμενο.....	9
1.2 Ορισμός της έννοιας «άστεγος» και της «έλλειψης στέγης» και κατηγορίες αστέγων	11
1.3 Το πρόβλημα της ποσοτικής εκτίμησης του φαινομένου.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΕΛΛΕΙΨΗΣ ΣΤΕΓΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	15
2.1 Σύντομη ιστορική αναδρομή.....	15
2.2 Αξιολόγηση της κατάστασης σήμερα.....	18
2.2.α Νομική προσέγγιση	18
2.2.β Ποσοτική προσέγγιση.....	19
2.2.γ Ποιοτικές παράμετροι.....	20
• Μεταβολές στα αίτια απώλειας στέγης λόγω της κρίσης και διεύρυνση των (δυσνητικά) στεγαστικά ευάλωτων ομάδων	20
• Πρόταση ομαδοποίησης των αστέγων στην Ελλάδα	22
• Ανάλυση επιλεγμένων περιπτώσεων –υποπεριπτώσεων	24
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	42
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	45
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	53
ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	56

Τις τελευταίες δέκα ημέρες κοιμούνται στα παγκάκια του μικρού πάρκου της γειτονιάς μου δύο άνθρωποι. Τα υπάρχοντά τους λιγοστά. Δύο sleeping-bags, τρεις τσάντες με ρουχισμό και ένα καρότσι του σουπερμάρκετ. Σε μία στοά επί της οδού Βουλής, απ' όπου περνάω συχνά όταν βρίσκομαι στο κέντρο, ένας άλλος άστεγος έχει στήσει το σπιτικό του. Ένα καφάσι, στοιβαγμένες κουβέρτες για υπόστρωμα και σκέπασμα, χαρτί υγιείας και υγροσάπουνο για τα χέρια. Τον παρατηρώ που καθαρίζει το πεζούλι. Παίρνει τη σκούπα και σκουπίζει. Για εμάς είναι το πεζοδρόμιο, για εκείνον το πάτωμά του. Λίγο παραπέρα, Ακαδημίας με Ιπποκράτους, άλλος ένας έχει στρώσει πάνω στο μάρμαρο ένα χαρτόκουτο και έπειτα ένα πάπλωμα. Κάθεται δίπλα στο περιπτερο και συνομιλεί με τον περιπτερά. Το πλακάτ του γράφει «Έλληνας άστεγος- ζητώ βοήθεια». Ίσως έτσι κερδίσει μεγαλύτερη συμπάθεια στα μάτια των ξενοφοβικών περαστικών, που ταυτίζονται περισσότερο με κάποιον που τους θυμίζει τον πρόσφατα απολυμένο Έλληνα γείτονά τους ή αδερφό τους παρά με κάποιον εξαθλιωμένο μετανάστη, και ταυτόχρονα αποφεύγονται όποιες ρατσιστικές συμπεριφορές. Είναι πάντα εκεί τον τελευταίο μήνα, άλλωστε η «καβάτζα» για έναν άστεγο στο δρόμο είναι ιερό μέρος, ίσως το μοναδικό που του ανήκει.¹

Μια απλή περιπλάνηση στο κέντρο της Αθήνας, λοιπόν, ήταν η αφορμή για να ασχοληθώ με το ζήτημα της «έλλειψης στέγης» στην ερευνητική μου εργασία. Ξεκίνησε ως μια προσπάθεια να ερμηνεύσω την ορατή αύξηση των αστέγων στο κέντρο της πόλης και να κατανοήσω τους διαφορετικούς λόγους που οδήγησαν τους ανθρώπους αυτούς στο δρόμο. Γρήγορα, όμως, αντιλήφθηκα πως έβλεπα μονάχα την κορυφή του παγόβουνου, και αυτή ούτε καν ολόκληρη. Περιδιαβαίνοντας στους δρόμους της πόλης, έβλεπα πέντε- δέκα αστέγους, πόσοι άλλοι όμως ήταν απροστάτευτοι εκεί έξω; Αλλά ακόμα και αν κατάφερα να μετρήσω όλους όσους κοιμούνται σε παγκάκια και πλατείες, θα τους είχα άραγε εντοπίσει όλους; Τί θα συνέβαινε με αυτούς που, από στιγμή σε στιγμή, θα κοιμούνται στο πεζοδρόμιο γιατί ντρέπονται να φιλοξενούνται πια σε καναπέδες φίλων; Ή πώς θα μπορούσα να αγνοήσω αυτούς που στοιβάζονται σε διαμερίσματα του κέντρου ή σε ακατοίκητα κτήρια υπό απάνθρωπες συνθήκες; Μήπως όλες αυτές είναι απλά διαφορετικές εκφάνσεις του ίδιου προβλήματος και όλες τους αποτελούν μορφές στέρησης κατοικίας; Ξεδιπλώθηκαν, έτσι, μπροστά μου άλλες πτυχές του φαινομένου που αγνοούσα, ή δεν τις είχα συνδυάσει ποτέ με την έλλειψη στέγης, και που ήταν λιγότερο εμφανείς αυτή την φορά.

¹ Οι χώροι ύπνου είναι τόσο σημαντικοί που αποτελούν αιτία διαμάχης μεταξύ των αστέγων, ώστε μέχρι και «μαχαίρια» να έχουν βγει για τη διεκδίκησή τους. Συχνά τα παγκάκια αποκτούν αριθμούς (τρίτο παγκάκι αριστερά όπως μπαίνεις στην πλατεία Κλαυθμώνος) ενώ οι παλαιότεροι άστεγοι νοικιάζουν το παγκάκι τους σε άλλους για ένα πακέτο τσιγάρα. (από μαρτυρίες αστέγων και υπευθύνων της ΜΚΟ «Κλίμακα», στο ντοκιμαντέρ «Οι άστεγοι των Αθηνών- Κλίμακα» της σειράς «Ικνηλατώντας» που προβλήθηκε στις 5.11.2012 από την ET1).

Με αυτά και πολλά άλλα ερωτήματα, η εργασία αναπτύχθηκε σε δύο άξονες, για να κλείσει στον επίλογο με κάποια κριτική ως προς τους τρόπους που διαχειρίζεται η πολιτεία το θέμα των αστέγων. Στον πρώτο, η προσέγγιση έγινε σε διεθνές επίπεδο με σκοπό να κατανοήσω, ως ένα βαθμό, την έκταση και τη σημασία του φαινομένου στον κόσμο αλλά κυρίως για να μελετήσω τις διεθνείς παραμέτρους του. Στις παραμέτρους αυτές εντάσσονται οι απόπειρες ορισμού της έννοιας «άστεγος» και «έλλειψης στέγης», σε ευρωπαϊκό επίπεδο, και οι ταξινομήσεις των αστέγων βάσει των συνθηκών διαβίωσής τους και του χρόνου παραμονής τους σε κατάσταση έλλειψης στέγης. Επίσης, επισημαίνεται η, ανεξαρτήτως συνόρων, δυσκολία κατανόησης της έκτασης και επίλυσης του φαινομένου λόγω εννοιολογικών ή/και πρακτικών προβλημάτων. Ο δεύτερος άξονας κινείται σε εθνικά πλαίσια. Προτάσσεται μία σύντομη ιστορική αναδρομή στις στεγαστικές πολιτικές του παρελθόντος και στη συνέχεια επιχειρείται η αποτύπωση της «έλλειψης στέγης» στην Ελλάδα σήμερα, με ανάλυση των νομικών, ποσοτικών και ποιοτικών παραμέτρων της. Στην ποιοτική προσέγγιση, διερευνώνται οι μεταβολές που παρατηρήθηκαν στα αίτια απώλειας στέγης λόγω της κρίσης και ομαδοποιείται ο συνολικός άστεγος πληθυσμός της χώρας, βάσει των συνθηκών στέγασης, σε κατηγορίες και παραπέρα, με κριτήριο κυρίως τα αίτια απώλειας στέγης, σε υποκατηγορίες. Κάποιες εξ' αυτών, μελετώνται εκτενέστερα από τη στιγμή που κρίνεται αδύνατον να αναπτυχθούν όλες στα όρια μιας σπουδαστικής εργασίας. Η σκιαγράφηση των χαρακτηριστικών του άστεγου πληθυσμού, με έμφαση στα αίτια έλλειψης στέγης, συνιστά προϋπόθεση για τη διερεύνηση των δυνατοτήτων παρέμβασης με στόχο την εξάλειψη, ή τουλάχιστον τον περιορισμό, του φαινομένου.

*«Υπάρχουν
τριών ειδών
άνθρωποι. Εκείνοι
που βλέπουν, εκείνοι
που βλέπουν όταν
τους δείχνουν κι εκείνοι
που δεν βλέπουν.»*

Λεονάρντο Ντα Βίντσι

1.1 Γενικά για το φαινόμενο

Το φαινόμενο της έλλειψης στέγης και αποκλεισμού από την κατοικία αποτελεί ένα από τα σοβαρότερα κοινωνικά προβλήματα παγκοσμίως, με άμεσο ή έμμεσο αντίκτυπο σε πολλαπλούς τομείς όπως τη δημόσια υγεία, την κοινωνική συνοχή, την οικονομία, την εκπαίδευση και την παραβατικότητα.

Το φαινόμενο δεν περιορίζεται στους κόλπους του λεγόμενου «τρίτου κόσμου» αλλά εμφανίζεται και στις αναπτυγμένες χώρες και η έκτασή του, σύμφωνα με εκτιμήσεις του Οργανισμού Ηνωμένων εθνών, αγγίζει τα 100 εκατομμύρια άτομα παγκοσμίως, τα μισά εκ των οποίων είναι παιδιά. Στα νούμερα αυτά συμπεριλαμβάνονται μόνο τα άτομα που διαβιώνουν στο δρόμο, και γενικότερα σε δημόσιους χώρους (σε κατάλυμα που δεν μπορεί να θεωρηθεί τόπος κατοικίας), χωρίς να προσμετρούνται όσοι ζουν σε ακατάλληλες συνθήκες στέγασης (σύμφωνα με τον ΟΗΕ περίπου 1 δισεκατομμύριο άνθρωποι) ούτε οι «εν δυνάμει» άστεγοι, δηλαδή άτομα που ζουν σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης και κινδυνεύουν να μείνουν χωρίς στέγη.² Στις Ηνωμένες Πολιτείες τις Αμερικής, όπου το θέμα της έλλειψης στέγης δεν αποτελεί πρόσφατο φαινόμενο, οι άστεγοι υπολογίζονται σε 640.000, εκ των οποίων περίπου 250.000 διαμένουν στο δρόμο, ενώ στη Μεγάλη Βρετανία, όπου το ποσοστό αστέγων είναι από τα μεγαλύτερα στην Ευρώπη, υπολογίζεται ότι 4 στα 1000 άτομα είναι άστεγα. Στη Γαλλία, 1.000.000 άνθρωποι είναι επισήμως άστεγοι, από τους οποίους οι 85.000-100.000 ζουν στο δρόμο. Μέτρηση που έγινε μία τυχαία νύχτα του χειμώνα κατέγραψε 86.000 άτομα δηλαδή το 0,13% του συνολικού πληθυσμού. Στη Γερμανία, οι άστεγοι υπολογίζονται σε 450.000 εκ των οποίων οι 25.000 εκτιμάται ότι κοιμούνται σε δημόσιους χώρους.³ Και ενώ τα παραπάνω νούμερα μοιάζουν εξωφρενικά, με δεδομένη την οικονομική κρίση που μαστίζει την Ευρώπη, οι προβλέψεις δείχνουν δυσοίωνες και αναμένεται περαιτέρω όξυνση του προβλήματος με ανησυχπητικά οδυνηρές επιπτώσεις.

² Kothari Miloon, "Report on the Right to Adequate Housing", 11.05.2005, < <http://www.un.org/News/briefings/docs/2005/kotharibrf050511.doc.htm> >, τελ. Επίσκεψη 20. 02.12.

³ Φωτιάδη Ι., «Κοινωνικό φαινόμενο δεκαετιών στο εξωτερικό», Η Καθημερινή, 14.01.12, <news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_ell_100018_14/01/2012_469132>, τελ. Επίσκεψη 15.02.12

Η «έλλειψη στέγης» αποτελεί αναμφισβήτητα την πιο ακραία μορφή φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Η έλλειψη κατάλληλου οικήματος (ή χώρου) οδηγεί σε πληθώρα ψυχολογικών ή/και σωματικών προβλημάτων στους πληγέντες ενώ, σε κάποιες περιπτώσεις, τα ψυχολογικά ή/και σωματικά προβλήματα μπορούν να λειτουργήσουν και ως αιτία έλλειψης στέγης. Αξίζει να αναφερθεί πως σύμφωνα με μία έρευνα της βρετανικής μη κυβερνητικής οργάνωσης Crisis και του πανεπιστημίου του Σέφιλντ⁴, το προσδόκιμο επιβίωσης ενός αστέγου στη Βρετανία είναι τα 47 χρόνια για τους άντρες, και τα 43 χρόνια για τις γυναίκες δηλαδή περίπου τριάντα χρόνια λιγότερο από το προσδόκιμο ζωής του γενικού πληθυσμού που υπερβαίνει τα 77 έτη⁵. Σύμφωνα με την ίδια έρευνα, το ένα τρίτο των θανάτων οφείλονται στο αλκοόλ και στα ναρκωτικά, τα οποία άλλωστε είναι συχνά και η αιτία της έλλειψης στέγης.

Η αναφορά σε αριθμητικά δεδομένα, ποσά και ποσοστά, αποτελέσματα ερευνών, μετρήσεων και εκτιμήσεων εικονογραφεί, έστω και αποσπασματικά, τη σοβαρότητα της κατάστασης και την έκταση του φαινομένου της έλλειψης στέγης. Πρέπει όμως να υπογραμμίσουμε πως οποιαδήποτε προσπάθεια εκτίμησης του ακριβούς αριθμού των αστέγων, στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και παγκοσμίως, όπως και του βαθμού που τείνουν αυτοί να αυξηθούν αντιμετωπίζει πλήθος από εννοιολογικές και πρακτικές δυσκολίες, και συνεπώς η ακρίβεια των αριθμητικών δεδομένων είναι πάντα σχετική. Μεταξύ άλλων, σημαντικό εμπόδιο αποτελεί η έλλειψη ομοφωνίας μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης τόσο ως προς τον ορισμό της έλλειψης στέγης (τι δηλαδή σημαίνει έλλειψη στέγης και ποιες συνθήκες διαβίωσης αυτή περιλαμβάνει) όσο και ως προς την επιλογή της ορθότερης και πιο αξιόπιστης μεθόδου καταμέτρησης των αστέγων.

⁴ Ramesh Randeep, Ratcliffe Rebecca, "Homeless people in the UK revealed to die aged just 47", The guardian Society: Homelessness, available from <<http://www.guardian.co.uk/society/2011/dec/21/homeless-people-life-expectancy-47>>, τελ. Επίσκεψη 29.12.12

⁵ Η έρευνα του Σέφιλντ δεν αφορά μόνον τους αστέγους που κοιμούνται στα παγκάκια, αλλά τον ευρύτερο πληθυσμό των αστέγων, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται όσοι κοιμούνται το βράδυ σε ξενώνες, όσους φιλοξενούνται σε ειδικούς χώρους και όσους χρησιμοποιούν κέντρα ημέρας.

1.2 Ορισμός της έννοιας «άστεγος» και της «έλλειψης στέγης» και κατηγορίες αστέγων

Η σύγχυση γύρω από την αντίληψη του τι σημαίνει «έλλειψη στέγης» έγκειται στο ότι αυτή περιλαμβάνει ένα μεγάλο εύρος συνθηκών διαβίωσης και επηρεάζει ποικίλες κοινωνικές ομάδες. Τείνει να είναι το αποκορύφωμα μιας πολύπλοκης διαδικασίας η οποία συχνά εκτείνεται σε βάθος χρόνου και πηγάζει από ποικίλες αιτίες. Στην πολυπλοκότητα του φαινομένου οφείλεται η συχνή και λανθασμένη υιοθέτηση του όρου με τη στενή του έννοια, όπου ως έλλειψη στέγης αναγνωρίζεται η διαμονή σε δημόσιους ή/και εξωτερικούς χώρους ή η διανυκτέρευση σε ξενώνες ύπνου, χωρίς όμως να προσμετρώνται τα περιστατικά των «κρυφών» άστεγων που φιλοξενούνται από φίλους ή συγγενείς ή αυτών που ζουν σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης. Έτσι το φαινόμενο προβάλλεται μειωμένο στις πιο εμφανείς του μορφές και δύσκολα γίνεται κατανοητή η συνολική έκτασή του.

Σε μια προσπάθεια να διασαφηνιστεί ο όρος και οι πολλαπλές πτυχές του, η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία των οργανώσεων που εργάζονται με τους αστέγους (FEANTSA)⁶ ανέπτυξε, το 2005, μια τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία, που ονομάζεται ETHNOS⁷. Η δημιουργία της τυπολογίας αυτής, που έχει στόχο την ερμηνεία της έννοιας «έλλειψη στέγης» και του τι αυτή συνεπάγεται, στηρίχθηκε σε ανάλυση και κατανόηση των παραγόντων που συγκροτούν την έννοια της στέγης σε όλο το εύρος των διαστάσεων. Η ανάλυση αυτή κατέληξε στην παραδοχή πως η έννοια της στέγης έχει χωρικές (ύπαρξη κατάλληλου οικήματος ή χώρου όπου το άτομο και η οικογένειά του έχουν την αποκλειστική κυριότητα), κοινωνικές (ύπαρξη προσωπικού χώρου με δυνατότητα κοινωνικών συναστροφών) και νομικές διαστάσεις (κατοχή νομικού τίτλου ιδιοκτησίας). Με βάση τους παράγοντες αυτούς, στην τυπολογία ETHNOS οι διαφορετικές συνθήκες διαβίωσης, που όλες τους εντάσσονται στην κατάσταση έλλειψης στέγης, κατατάσσονται σε τέσσερις κύριες κατηγορίες έτσι ώστε κανείς να μπορεί να πει πως άστεγος χαρακτηρίζεται ένα άτομο που:

A) δεν διαθέτει «ένα κεραμίδι πάνω από το κεφάλι του» και κοιμάται σε δρόμους και γενικότερα δημόσιους χώρους (sleeping rough) ή σε ξενώνες ύπνου.

⁶ Η FEANTSA ιδρύθηκε το 1989 ως Ευρωπαϊκή Μη Κυβερνητική Οργάνωση, αριθμεί περίπου 100 μέλη από 30 Ευρωπαϊκές χώρες. Τα μέλη της είναι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, που προσφέρουν ένα ευρύ φάσμα υπηρεσιών σε άστεγους, συμπεριλαμβανομένων στέγης και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης. Η FEANTSA είναι το μοναδικό Ευρωπαϊκό Δίκτυο τέτοιου μεγέθους που εστιάζει τη δράση της αποκλειστικά στην έλλειψη στέγης σε ευρωπαϊκό επίπεδο, και υποστηρίζεται οικονομικά από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (< <http://www.feantsa.org/spip.php?rubrique13&lang=en>>).

⁷ Η τυπολογία ETHNOS παρατίθεται στο παράρτημα 1

Β) Παρόλο που διαθέτει «ένα κεραμίδι πάνω από το κεφάλι του», δεν κατέχει νόμιμο δικαίωμα κατοίκησης του χώρου και δεν διαθέτει ένα χώρο να συνάψει βασικές κοινωνικές σχέσεις (όπως, για παράδειγμα, άνθρωποι που διαμένουν ή φιλοξενούνται προσωρινά σε ξενώνες για αστέγους, οι διαμένοντες σε κέντρα προσωρινής φιλοξενίας μεταναστών ή υποδοχής για αιτούντες άσυλο, οι γυναίκες που προσωρινώς φιλοξενούνται σε κέντρα φιλοξενίας κακοποιημένων γυναικών ή άτομα που διέμεναν σε ιδρύματα και αναμένεται να πάρουν εξιτήριο από αυτά)

Γ) Διαβιώνει σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης δηλαδή ζει σε επισφαλή κατοικία (δεν διαθέτει φερέγγυο πιστοποιητικό μίσθωσης ή φιλοξενείται από ανάγκη σε συγγενείς και φίλους) και/ή ζει υπό την απειλή έξωσης από ενοικιαζόμενη κατοικία ή κατάσχεση ιδιόκτητης, ή πρόκειται για θύμα ενδοοικογενειακής βίας.

Δ) Ζει σε ανεπαρκείς- ακατάλληλες συνθήκες στέγασης (όπως άτομα που διαμένουν σε τροχόσπιτα, αυτοκίνητα, αυτοσχέδια πρόχειρα καταλύματα ή κατοικούν σε κατελημμένα κτήρια ακατάλληλα προς κατοίκηση ή/και διαμένουν σε ακραίες συνθήκες υπερσυνωστισμού υπερβαίνοντας το εθνικό όριο ανθρώπων ανά χρησιμοποιούμενο δωμάτιο ή επιφάνεια κατοικίας ανά άτομο)

Ο χωρισμός στις τέσσερις αυτές βασικές κατηγορίες άστεγων διαιρείται παραπέρα σε 13 υποκατηγορίες, οι οποίες καλύπτουν με λειτουργικούς ορισμούς όλες τις περιπτώσεις έλλειψης στέγης, με βάση τις συνθήκες διαβίωσης και τους γενικούς προσδιορισμούς των όρων στέγασης.

Η αναγνώριση της τυπολογίας αυτής θα τοποθετούσε σε μια ενιαία βάση την ανάγνωση του φαινομένου, ωστόσο δεν έχει γίνει ακόμα αποδεκτή από όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ και συνεπώς δεν έχει ευρέως υιοθετηθεί με αποτέλεσμα να παρατείνεται η σύγχυση γύρω από την ερμηνεία του όρου «έλλειψη στέγης» και να υποβιβάζεται η αξία της συγκριτικής παράθεσης μετρήσεων από χώρα σε χώρα αλλά και από περιοχή σε περιοχή εντός των συνόρων της ίδιας χώρας.⁸

Παράλληλα με την ΕΘΝΟΣ, μία διαφορετική ταξινόμηση των αστέγων που συναντάται στην ξενόγλωσση βιβλιογραφία κατηγοριοποιεί τους αστέγους, όχι με βάση τις συνθήκες διαβίωσής τους αυτή τη φορά, αλλά με βάση το χρόνο παραμονής τους σε καθεστώς έλλειψης στέγης. Έτσι οι άστεγοι διακρίνονται σε τρεις διαφορετικές κατηγορίες α) τους περιστασιακά άστεγους, που είναι προσωρινά άστεγοι εξαιτίας ενός έντονου και κρίσιμου συμβάντος (π.χ. ενδοοικογενειακή σύγκρουση, διαζύγιο, έξωση, αποφυλάκιση), β) τους εναλλασσόμενους άστεγους, που σε διαφορετικές χρονικές περιόδους άλλοτε έχουν και άλλοτε δεν έχουν στέγη (π.χ. νέοι δραπετές, ιερόδουλες) και γ) τους χρόνια άστεγους, που παραμένουν χωρίς στέγη για μακρές χρονικές περιόδους (π.χ. χρόνιοι χρήστες ναρκωτικών ουσιών, ψυχικά ασθενείς, μακροχρόνια άνεργοι, εθνικές/φυλετικές μειονότητες).

⁸ Fondeville Nicole, Ward Terry (ed), "Social Situation Observatory-Income distribution and living conditions". Social Europe: Homeless during the crisis-research note 8/2011, November 2011.

⁹ Beavis, MA., Klos, N., Carter, T., Douchant, C., "Literature review: Aboriginal peoples and Homelessness, Ottawa". Canada Mortgage and Housing Corporation, 1997

1.3 Το πρόβλημα της ποσοτικής εκτίμησης του φαινομένου

Η ελλιπής ποσοτική εικόνα του φαινομένου επαυξάνεται από την αμφισβητούμενη αξιοπιστία των μεθόδων συλλογής δεδομένων. Είναι γεγονός πως ελάχιστες χώρες διαθέτουν οργανωμένα κεντρικά συστήματα βάσεων δεδομένων για καταγραφή των αστέγων και καταχώρηση του προφίλ τους (πχ. Δανία, Φινλανδία, Σουηδία) ενώ η μέθοδος συλλογής στοιχείων διαφέρει από χώρα σε χώρα ή από περιοχή σε περιοχή και συνήθως αρκείται στην αριθμητική καταγραφή χωρίς περαιτέρω πληροφορίες για το άτομο (ηλικία, χρονικό διάστημα που βρίσκεται στο δρόμο κτλ). Άλλωστε η προσπάθεια άντλησης προσωπικών δεδομένων συχνά συναντά την απροθυμία του αστέγου να συνεργαστεί λόγω φόβου κοινωνικού στιγματισμού, ντροπής ή αποκάλυψης πιθανής έλλειψης νομικών εγγράφων. Στις περισσότερες χώρες πραγματοποιούνται καταμετρήσεις, είτε σε εθνικό είτε σε επίπεδο περιφέρειας ή δήμου, η συχνότητα των οποίων παρουσιάζει αποκλίσεις από χώρα σε χώρα. Στις περιπτώσεις που οι καταμετρήσεις είναι πολύ αραιές έως ανύπαρκτες, την ευθύνη επωμίζονται οι μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) που ασχολούνται με το θέμα, οι οποίες συνήθως παρέχουν τις εμπειρικές τους εκτιμήσεις (τοπικές ή αποσπασματικές).

Στην περίπτωση επίσημων μετρήσεων, η πιο διαδεδομένη μέθοδος καταγραφής των αστέγων που κοιμούνται στην ύπαιθρο ή σε ξενώνες ύπνου (Α' κατηγορία) βασίζεται στην παραδοχή ότι συγκεκριμένες περιοχές ή μια ευρύτερη περιοχή ή πόλη αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα και η εξαγωγή των συμπερασμάτων γίνεται κατόπιν μελέτης των περιοχών αυτών. Ωστόσο είναι δύσκολο να καθοριστεί αξιόπιστη μέθοδος δειγματοληψίας με επακόλουθο να αμφισβητείται ως ένα βαθμό η εγκυρότητα των αποτελεσμάτων. Η αξιοπιστία αυτής της μεθόδου, που βασίζεται στην επιτόπου καταμέτρηση, κλονίζεται περαιτέρω εξαιτίας της μεταβλητότητας του φαινομένου σε συνάρτηση με τη χρονική περίοδο διεξαγωγής της (καιρικές, εποχιακές μεταβολές) με αποτέλεσμα να κρίνονται πιο έγκυρες οι πρακτικές που, αντί να επιδιώκουν την καταμέτρηση των αστέγων, μετρούν τους χρήστες υπηρεσιών για τους αστέγους. Ευαίσθητο σημείο αυτής της μεθόδου είναι ο κίνδυνος λανθασμένης καταμέτρησης λόγω της δυνατότητας χρήσης πολλαπλών υπηρεσιών από κάθε ένα χρήστη. Η καταμέτρηση των ατόμων που διαμένουν σε ξενώνες φιλοξενίας και ιδρύματα (Β' κατηγορία) μπορεί να διεξαχθεί με σχετική ευκολία καθώς οι φορείς στέγασης συνήθως είναι σε θέση να γνωστοποιήσουν τον αριθμό των κλινών που παρείχαν εντός μίας δεδομένης χρονικής περιόδου. Η μεγαλύτερη ανεπάρκεια των μεθόδων καταγραφής εστιάζεται στις κατηγορίες της επισφαλούς (Γ' κατηγορία) και ανεπαρκούς-ακατάλληλης στέγασης (Δ' κατηγορία). Για την περίπτωση της επισφαλούς στέγασης, αριθμητικά δεδομένα συνήθως αντλούνται από τον αριθμό των δικαστικών εντολών εξώσεων και κατασχέσεων, των καταγραφών της αστυνομίας περιστατικών βίας εντός της εστίας ενώ ελάχιστες έρευνες κατ' οίκον επιδιώκουν την εξακρίβωση φιλοξενίας ατόμων σε σπίτια συγγενών και φίλων τους λόγω ανάγκης. Τέλος, για την περίπτωση καταμέτρησης των ατόμων που ζουν σε καθεστώς ανεπαρκούς-ακατάλληλης στέγασης αντιμετωπίζουμε πλήρη έλλειψη στοιχείων.

Η απουσία οποιουδήποτε συμφωνημένου και ενοποιημένου τρόπου συλλογής στοιχείων και, επομένως, συνόλου δεδομένων σχετικά με την έκταση του ζητήματος των αστέγων σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση δυσχεραίνει την αξιολόγηση του μεγέθους και την παρατήρηση του ρυθμού μεταβολής του φαινομένου. Σημαίνει επίσης, σε κάποιο βαθμό, ότι η πλήρης έκταση του προβλήματος αποκρύπτεται και, ως εκ τούτου, το φαινόμενο εν μέρει αποσιωπάται και λαμβάνει λιγότερη δημόσια προσοχή απ' ό,τι του αρμόζει στην πραγματικότητα. Ως αποτέλεσμα, δεν ασκείται επαρκής πίεση στους φορείς χάραξης πολιτικής να προβούν σε δράση ενώ ταυτόχρονα η ίδια έλλειψη στοιχείων καθιστά την ανάληψη δράσης με στόχο την αντιμετώπιση του φαινομένου όλο και πιο δύσκολη.¹⁰

¹⁰ Fondeville Nicole, Ward Terry, op. Cit.

2.1 Σύνοψη ιστορική αναδρομή

Στην Ελλάδα, η εκδήλωση του φαινομένου της έλλειψης στέγης παρουσίασε χρονική υστέρηση σε σύγκριση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες με την καθυστέρηση αυτή να επιδέχεται κοινωνικοπολιτική ερμηνεία. Μπορεί «πάντα» να υπήρχαν άστεγοι, φιγούρες που αδυνατούσαν ή αρνούσαν να ενταχθούν στην ταχτοποιημένη ζωή και ακολουθούσαν μια δική τους πορεία μακριά από τον κόσμο της «κανονικότητας», ωστόσο εκλαμβάνονταν ως «μεμονωμένα» περιστατικά μέχρι τη δεκαετία του '90.¹¹ Μία δικλείδα ασφαλείας, που πιθανότατα εμπόδιζε τη διόγκωση του φαινομένου, είναι η ύπαρξη των άτυπων κοινωνικών και οικογενειακών δικτύων που αποτελούσαν παραδοσιακά τον κύριο υποστηρικτικό μηχανισμό αντιμετώπισης των προβλημάτων στέγασης των μελών της ελληνικής οικογένειας, αλλά και οι τρόποι πρόσβασης στην κατοικία-ιδιοκατοίκηση.

Παράλληλα, στη χώρα μας, ποτέ δεν υπήρξε συγκροτημένη πολιτική κοινωνικής μέριμνας με επίκεντρο τη στέγαση των ασθενέστερων ομάδων και ενίσχυση των ατόμων που αντιμετώπιζαν άμεσο και οξύ στεγαστικό πρόβλημα. Εξάιρεση αποτελούν η παροχή κοινωνικής στέγης με τα προγράμματα προσφυγικής και λαϊκής κατοικίας του υπουργείου Πρόνοιας που ακολούθησαν την Μικρασιατική Καταστροφή και συνεχίστηκαν πιο αποδυναμωμένα μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960, οι παροχές του ΟΕΚ (1954-2012) για μια μόνο μερίδα ασφαλισμένων μισθωτών (ΙΚΑ) και οι ελάχιστες κοινωνικού χαρακτήρα παρεμβάσεις σε περιπτώσεις εκτάκτου ανάγκης (σεισμοί, πλημμύρες κτλ) ή ειδικών ομάδων (Ρομά).¹² Ωστόσο, η ανοχή της αυθαίρετης δόμησης, η «ένταξη» των αυθαιρέτων στο σχέδιο πόλης με ευνοϊκούς όρους (μηδενικές εισφορές σε γη και χρήμα) και το σύστημα της αντιπαροχής, με την αποχή του μεγάλου κεφαλαίου και την απουσία μεγάλων εταιριών, υπήρξαν μεταπολεμικές πολιτικές¹³ που διασφάλισαν πρόσβαση στην κατοικία για ευρύτατα κοινωνικά στρώματα με σχετικά χαμηλό κόστος συγκροτώντας ένα σκηνικό υψηλής ιδιοκατοίκησης και μικροϊδιοκτησίας και υποκαθιστώντας μια κοινωνική πολιτική κατοικίας.

¹¹ Μπελαβίλας Ν., «Οι πόλεις του Όλιβερ Τουίστ», Ενθέματα 7.1.2012, <<http://enthemata.wordpress.com/2012/01/07/belavilas/>>, τ.ελ. Επίσκεψη: 3.12.12

¹² Εμμανουήλ Δημήτρης, «Η Κοινωνική πολιτική κατοικίας στην Ελλάδα: οι διαστάσεις μίας απουσίας». Αθήνα 2006.

¹³ Χρησιμοποιώ ίσως καταχρηστικά τον όρο «πολιτικές» για να περιγράψω το σύνολο των δημοσίων δράσεων και θεσμών που επηρεάζουν τον τομέα της κατοικίας γνωρίζοντας ότι η άποψη που θέλει την απουσία πολιτικής και την εθελουφλία να συνιστά πολιτική επιδέχεται αμφισβήτηση καθώς κατά πολλούς δεν νοείται πολιτική χωρίς σαφή, περιεκτικό, και δημόσιο χαρακτήρα ώστε να είναι αξιολογήσιμη και επιδεκτική κριτικής και αναθεώρησης. Ωστόσο, ο στοχοθετικός χαρακτήρας της ανοχής της αυθαίρετης δόμησης θεωρείται δεδομένος, καθώς τεκμηριώνεται από πολλά επίσημα κείμενα όπως, για παράδειγμα, την ομιλία του τότε πρωθυπουργού κατά τα εγκαίνια της ΔΕΠΟΣ.

Οι προαναφερθείσες πολιτικές, που βασίζονταν σε μια λογική πρωμοδότησης με επιδίωξη την ενίσχυση της ιδιοκτησίας και της οικοδομής, προάσπισαν κυρίως τη μεσαία οικονομική τάξη δηλαδή την πλατιά μάζα του λαού από το να βρεθεί δίχως στέγη (τουλάχιστον με τη στενή έννοια του όρου) αν και κατακρίθηκαν για την ποιότητα των συνθηκών στέγασης.¹³ Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1980 και του 1990 ένας συνδυασμός παραγόντων όπως η σταδιακή υποβάθμιση του κέντρου (λόγω πυκνοδόμησης, έλλειψης υποδομών, ατμοσφαιρικής ρύπανσης κ.α.), η ραγδαία αύξηση κατοχής ιδιωτικών αυτοκινήτων, οι κοινωνικές αλλαγές που συντελέστηκαν την περίοδο αυτή (είσοδος της γυναίκας στην εργασία, υπέρσχυση του πυρηνικού μοντέλου οικογένειας έναντι του διευρυμένου παραδοσιακού) και το νέο νόημα που δόθηκε στην κατοικία ως σύμβολο ευμάρειας και κοινωνικής ανέλιξης ώθησε τα μεσαία και υψηλά στρώματα στο να εγκαταλείψουν τις κεντρικές περιοχές τις Αθήνας και να μετεγκατασταθούν στην περιφέρεια της πόλης.¹⁴ Το κτηριακό απόθεμα που έμεινε κενό από την κινητικότητα αυτή γρήγορα καλύφθηκε καθώς από τις αρχές της δεκαετίας του '90 η Ελλάδα αλλάζει από χώρα αποστολής σε χώρα «υποδοχής» μεταναστών. Συγκεκριμένα, ενώ κατά την περίοδο 1991-1999 φαίνεται ότι μετακινήθηκαν από την πρωτεύουσα προς την περιφέρεια 230.000 άτομα, η μείωση αυτή του πληθυσμού αναπληρώθηκε πλήρως από την εισροή νομίμων μεταναστών, ενώ οι παράνομοι, εκτιμάται ότι συνέβαλαν σημαντικά στην αύξηση του συνόλου των κατοίκων της πρωτεύουσας.¹⁵ Η εκδήλωση του φαινομένου έλλειψης στέγης, από τη δεκαετία του 1990 και ύστερα, συνδέεται άμεσα με την διαφοροποίηση του ρόλου της οικογένειας. Η μετάβαση από την προστατευτική οικογένεια στην πυρηνική της σύνθεση συνδυάστηκε με τη χαλάρωση των δεσμών αλληλεγγύης ανάμεσα στα μέλη της και την υποχώρηση της ανεκτικότητας προς αδύναμα, διαφορετικά και με ιδιαιτερότητες μέλη. Την ίδια περίπου περίοδο παρατηρήθηκε έντονη άνοδος στις τιμές κατοικίας στην Ελλάδα, με υπερδιπλασιασμό των τιμών την περίοδο 1993-2007 και αύξηση των τιμών στην Αθήνα κατά 164%, με μεγαλύτερη ένταση την περίοδο 1999-2002.¹⁶

¹³ Εμμανουήλ Δημήτρης, όπ.αυ.

¹⁴ Καλαμά Βάσω, «Η κρίση κατοικίας στο κέντρο της Αθήνας», 06.2.2012 διαθέσιμο από <<http://akea2011.wordpress.com/2012/02/06/krisikatikiastinathina/>>, τελ. Επίσκεψη: 03.10.2012

¹⁵ Κουτσόπουλος Κ. «Η δημογραφική οπτική στον πολεοδομικό σχεδιασμό: Η περίπτωση του Π.Σ. Πρωτεύουσας», στο Κοτσαμάνης, Β., Παππάς, Β. (επιμ.), Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών δεδομένων, Βόλος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, σσ.153-165.

¹⁶ Συμιγιάννης Γ., Χονδρογιάννης Γ, «Αγορά Ακινήτων: Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές». Εισήγηση στην Ημερίδα της Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα, 29.04.2009

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΕΛΛΕΙΨΗΣ ΣΤΕΓΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η ραγδαία αυτή άνοδος των τιμών κατοικίας, σε συνδυασμό με την παραδοσιακά ανύπαρκτη στεγαστική πολιτική και δεδομένου ότι ανέκαθεν την παραγωγή κατοικίας αναλάμβανε σχεδόν ολοκληρωτικά ο ιδιωτικός τομέας, που στο παρελθόν ήταν αυτοχρηματοδοτούμενος, οδήγησε σε μια μεγάλο βαθμού εξάρτηση του δικαιώματος στην κατοικία από το τραπεζικό σύστημα. Πιο συγκεκριμένα, η παραγωγή κατοικίας συνδέθηκε έντονα με το τραπεζικό κεφάλαιο ενώ η αγορά κατοικίας συνδέθηκε με το τραπεζικό σύστημα αφενός λόγω της χρηματοδότησής της μέσω τραπεζικού δανεισμού και αφετέρου λόγω συχνής λειτουργίας της κατοικίας ως κύρια εγγύηση για τη λήψη τραπεζικού δανείου. Η σχέση κατοικίας-τραπεζικού συστήματος αποτέλεσε καθοριστική παράμετρο στο εγγύς παρελθόν με άμεσο αντίκτυπο στο παρόν και η κατανόσή της αποτελεί προϋπόθεση για την ερμηνεία του φαινομένου έλλειψης στέγης στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης και των μνημονίων ενώ η επίδρασή της αντικατοπτρίζεται ολοένα και εντονότερα στη σύνθεση του άστεγου πληθυσμού. (βλ. σχετικά σελ. 28-31 & 34-41, «νεοάστεγοι»)

Η διόγκωση του φαινομένου των αστέγων τις τελευταίες δεκαετίες είναι εμφανής προδίδοντας το έλλειμμα κοινωνικής πολιτικής και τη διάρρηξη του κοινωνικού ιστού. Όντας θέμα πολυδιάστατο, με ψυχοκοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνιστώσες, το πρόβλημα της έλλειψης στέγης εμφανίστηκε δριμύτερο από την έναρξη της κρίσης του 2008 και έπειτα, συμπαρασυρόμενο από την οικονομική δυσπραγία, την αυξανόμενη ανεργία και τη γενικότερη υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου που η κρίση αυτή επέφερε.

2.2 Αξιολόγηση της κατάστασης σήμερα

2.2.α Νομική προσέγγιση

Και ενώ η τάση αύξησης του αριθμού των αστέγων στη χώρα μας είναι περισσότερο από φανερή, λίγα γνωρίζουμε για την έκταση του φαινομένου. Δεν θα μπορούσε άλλωστε να υπάρξει έγκυρος ποσοτικός προσδιορισμός προτού ορισθεί και προσδιορισθεί η έννοια «άστεγος» και πριν αναγνωρισθεί επισήμως το φαινόμενο.

Στην Ελλάδα, παρ' όλη τη κατοχύρωση του δικαιώματος στη στέγη βάσει του συντάγματος του 1975 (παράγραφος 4 άρθρο 21) όπου με σαφή τρόπο ορίζεται «Η απόκτηση κατοικίας από αυτούς που τη στερούνται ή στεγάζονται ανεπαρκώς αποτελεί αντικείμενο ειδικής φροντίδας του κράτους» και παρ' όλες τις δεσμεύσεις του κράτους που απορρέουν από διεθνείς συμβάσεις που έχει υπογράψει η χώρα όπως το δικαίωμα σε «επαρκή κατοικία» [right to adequate housing (Art.11 (1)) : 13/12/91 CESCR General comment 4.] και το ψήφισμα στο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο σχετικά με την εξάλειψη του προβλήματος των αστέγων (22/04/2008), μέχρι πρότινος οι άστεγοι δεν προσδιορίζονταν ως μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα χρήζουσα «ειδικής» βοήθειας και προστασίας.

Η επίσημη αναγνώριση των αστέγων ήρθε πολύ πρόσφατα, με τους άστεγους να βρίσκουν «στέγη» στην ελληνική νομοθεσία μόλις το Φεβρουάριο του 2012. Συγκεκριμένα, για πρώτη φορά θεσμοθετείται η αναγνώρισή τους ως ευπαθούς ομάδας με διάταξη νόμου στις 28 Φεβρουαρίου 2012, όταν δημοσιεύθηκε σε ΦΕΚ ο νόμος 4052¹⁷. Στο άρθρο 29 του νόμου περιγράφεται ο «ορισμός του αστέγου» και γίνεται ουσιαστικά αποδοχή της τυπολογίας ETHNOS (FEANTSA) στην οποία έγινε αναφορά προηγουμένως.

Μιας που μέχρι σήμερα οι συνταγματικές επιταγές, όσον αφορά στη στέγαση, προσέφεραν πολύ γενική βάση για να διαμορφωθούν αρχές κοινωνικής πολιτικής, μένει να διευκρινιστεί πώς και πότε θα εφαρμοστεί ο προσφάτως ψηφισθείς νόμος, ο οποίος πιθανώς ανοίγει τον δρόμο στη διεκδίκηση και αξιοποίηση κοινοτικών πόρων για τη χρηματοδότηση προγραμμάτων και δράσεων προστασίας αστέγων. Παράλληλα, πρέπει να γίνει κατανοητό πως οι άστεγοι, εκτός της ανάγκης στέγασης, χρειάζονται και συμπληρωματικές υποστηρικτικές υπηρεσίες, καθώς, συχνά, δεν διαθέτουν εργασία, υποστηρικτικό περιβάλλον ή ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, είναι άποροι, δεν συμμετέχουν στα κοινωνικά δρώμενα και στις περισσότερες περιπτώσεις αδυνατούν να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες (π.χ. σίτιση, ένδυση) χωρίς στήριξη.¹⁸

¹⁷ Για τις διατάξεις του νόμου βλ. παράρτημα 2

¹⁸ FEANTSA “Housing Solutions for People who are homeless”. Annual Theme 2008 Housing and Homelessness, Greece- National Report, διαθέσιμο από < http://feantsa.horus.be/files/Housing_Annual_Theme/National_Reports/Greece_housing_homelessness_2008.pdf>, τελ. Επίσκεψη 8.3.2012

2.2.β Ποσοτική προσέγγιση

Ελλείπει λοιπόν επίσημης μέτρησης, τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας για τον αριθμό των αστέγων είναι μια καταγραφή που έγινε το 2009 από το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης σε συνεργασία με τις παλιές νομαρχίες. Καταγράφηκαν σε εθνικό επίπεδο 7720 άτομα εκ των οποίων τα 1807 (23,4% του συνόλου) ζούσαν στο δρόμο. Οι αριθμοί αυτοί δεν θεωρείται πως απεικονίζουν την πραγματική διάσταση του φαινομένου κατά το έτος 2009, πόσο μάλλον κατά το 2012, γιατί αφενός δεν ανταποκρίθηκαν όλες οι νομαρχίες στην παροχή στοιχείων και αφετέρου δεν συμπεριλήφθηκε στην μέτρηση ο πληθυσμός των μεταναστών/ριών, προσφύγων και Ρομά.

Πιο έγκυρες θεωρούνται οι προσεγγίσεις των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) που, αν και αποτελούν περισσότερο εκτιμήσεις παρά μετρήσεις, βρίσκονται καθημερινά κοντά στην πραγματικότητα του φαινομένου. Σύμφωνα με την ΜΚΟ Κλίμακα, κατά τη διετία 2009-2011 παρουσιάστηκε αύξηση 25% στον αριθμό των αστέγων στην Ελλάδα, αγγίζοντας τα 20.000 άτομα το 2011. Μόνο στην Αττική, εκτιμάται για το 2011 πως άστεγα ήταν 11.000-15.000 άτομα (περίπου το 65% του συνόλου των αστέγων της χώρας). Παρόμοια συμπεράσματα για τους αστέγους αποδίδονται και από την ΜΚΟ Praksis κατά την οποία υπολογίζεται πως στην Αθήνα του 2011, 1.500-1.600 άτομα κοιμούνται κυριολεκτικά στο δρόμο ενώ περίπου 11.500 διαβιούν σε άθλιες συνθήκες, στοιβαγμένοι σε διαμερίσματα χωρίς ηλεκτρικό και με μηδενικό ζωτικό χώρο.

Αποδεχόμενοι κυρίως τις εκτιμήσεις των ΜΚΟ, το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για την Έλλειψη Στέγης και η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Οργανώσεων για τους Αστέγους (FEANTSA) αναφέρει ότι στην Ελλάδα οι άστεγοι ξεπερνούν τους 20.000, εμφανίζοντας αύξηση 25% σε σύγκριση με το έτος 2009, ενώ οι παραπάνω διαπιστώσεις δημοσιεύονται σε έγγραφο της Ευρωπαϊκής επιτροπής για το 2011 με θέμα την έλλειψη στέγης εν μέσω της κρίσης.

Οδύοντας προς το τέλος του 2012 και παρουσιάζοντας αύξηση που ακολουθεί γεωμετρική πρόοδο, οι άστεγοι πανελλαδικά εκτιμώνται στις 20.000-40.000 με συγκέντρωση 17.000-20.000 ατόμων στα κέντρα Αθήνα και Πειραιά, χωρίς να συμπεριλαμβάνονται σε αυτούς τα άτομα που ζουν σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης. Η έλλειψη ποσοτικών και ποιοτικών στοιχείων για τον άστεγο πληθυσμό στη χώρα μας εμποδίζει την εκτίμηση των πραγματικών διαστάσεων του προβλήματος, ενώ αναστέλλει κάθε δυνατή προσπάθεια για το σχεδιασμό μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για την αντιμετώπισή του.¹⁹

¹⁹ Alamanou A., Katsadoros K., Theodorikakou O., "Facing the challenge of confronting homelessness in a national economic crisis: A pilot prevention policy model". FEANTSA's European Observatory on Homelessness- European Research Conference on "Understanding Homelessness and Housing Exclusion in the New European Context", Budapest, 17th September 2010, <http://www.klimaka.org.gr/newsite/downloads/Klimaka_research%20conference_2010.pdf>

2.2.γ Ποιοτικές παράμετροι

- Μεταβολές στα αίτια απώλειας στέγης λόγω της κρίσης και διεύρυνση των (δυνητικά) στεγαστικά ευάλωτων ομάδων

Εκτός όμως της ποσοτικής μεταλλαγής, παρατηρούνται και ποιοτικές μεταβολές που αφορούν στη σύσταση του πληθυσμού των αστέγων. Οι σημερινοί άστεγοι αποτελούν ένα ετερογενές μείγμα ανθρώπων που περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, μετανάστες, αιτούντες άσυλο, άτομα εξαρτημένα σε ουσίες, αλκοόλ ή τζόγο, αλλά και πρώην εργαζόμενους του κατασκευαστικού κλάδου, μικρομεσαίους επιχειρηματίες που «πνίγηκαν» στα χρέη, νέους της (πάλαι πότε) γενιάς των 700€, εξηντάρηδες που απολύθηκαν λίγο πριν βγουν στη σύνταξη. Κάθε ομάδα/κατηγορία άστεγων παρουσιάζει διαφορετικά χαρακτηριστικά (ηλικία, μορφωτικό επίπεδο, διαφορετική βασική αιτία απώλειας στέγης, κ.α), ενώ ενοποιητικό τους στοιχείο αποτελεί η ανάγκη για στέγαση και ανθρώπινες συνθήκες διαβίωσης. Για να ερμηνεύσουμε λοιπόν τη διαφοροποίηση στη σύνθεση του σημερινού άστεγου πληθυσμού πρέπει να ανατρέξουμε στις αιτίες απώλειας στέγης και στις μεταβολές που αυτές υπέστησαν τα τελευταία χρόνια. Στη σύγχρονη βιβλιογραφία, οι θεωρητικές προσεγγίσεις για την έλλειψη στέγης διαχωρίζουν τις αιτίες σε δομικές και ατομοκεντρικές.²⁰ Στην πρώτη ευρεία κατηγορία των δομικών αιτιών η ερμηνεία του φαινομένου αναζητείται στο κράτος πρόνοιας, στο σύστημα αγοράς κατοικίας, στη φτώχεια και στον κοινωνικό αποκλεισμό, στην παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και στην απασχόληση, όπως και στη γενική αλλαγή της δομής και λειτουργίας της οικογένειας. Στη δεύτερη κατηγορία εντοπίζονται ατομικοί παράγοντες όπως ψυχική ασθένεια, εθισμός σε ναρκωτικά, αλκοόλ ή τζόγος, ενδοοικογενειακή βία, νεανική παραβατικότητα και διάλυση οικογενειακών και διαπροσωπικών σχέσεων. Στο πρόσωπο ενός αστέγου ωστόσο, οι αιτίες έλλειψης στέγης είναι δύσκολο να διακριθούν και να διαχωριστούν σε ατομικούς ή κοινωνικούς καθώς μεταξύ τους υπάρχει έντονη αλληλεπίδραση και αμοιβαία ενίσχυση.

Επιστρέφοντας στην περίπτωση της Ελλάδας, και με δεδομένη τη μόνιμη αλληλεπίδραση δομικών και ατομοκεντρικών παραγόντων, μπορούμε να πούμε ότι, αν εξαιρέσουμε το ζήτημα των μεταναστών, των προσφύγων και την περίπτωση των Ρομά, οι αιτίες που οδηγούσαν σε έλλειψη στέγης πριν την οικονομική κρίση των τελευταίων ετών ήταν κατά κύριο λόγο ατομοκεντρικής φύσεως με φόντο βέβαια τις δομικές ανεπάρκειες του συστήματος. Έτσι λοιπόν, σύμφωνα με τη ΜΚΟ Κλίμακα, στην Ελλάδα πριν το 2008 οι άστεγοι προέρχονταν κυρίως από τις ευαίσθητες ομάδες που, σύμφωνα με διεθνείς παρατηρήσεις, είναι οι ευπαθείς ομάδες μεταναστών-προσφύγων, οι χρήστες εξαρτησιογόνων ουσιών, οι ψυχικά ασθενείς, οι αποφυλακισμένοι, τα άτομα που έχουν ανατραφεί σε ιδρύματα, τα άτομα από μονογονεϊκές οικογένειες, οι ανήλικοι παραβάτες, τα θύματα σωματικής ή σεξουαλικής κακοποίησης και τα άτομα με ιδιαίτερα χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο ζωής.

²⁰ Schurink, E., "Homeless People and Social Support: The Process of Becoming Homeless" στο The International Scope Review 2003, Vol.5, No 10, σσ.1-22

Μάλιστα στη χώρα μας είχε σχηματιστεί ένα στερεότυπο που ήθελε τους αστέγους να προέρχονται αποκλειστικά από τις προαναφερθείσες ομάδες, συνοδευόμενο από την παθητική στάση της κοινωνίας στο πρόσωπό τους ή/και μια αντιμετώπιση φιλανθρωπική.²¹ Έτσι εμφανίζονταν στο δημόσιο λόγο μονάχα σε περιπτώσεις ακραίων καιρικών φαινομένων ή «παράνομης» κατάληψης κτηρίων.

Σήμερα, ωστόσο, η ισορροπία που ήθελε την πλάστιγγα να γέρνει έντονα προς ατομοκεντρικά αίτια έλλειψης στέγης διαταράσσεται σε κάποιον βαθμό όταν, με την οικονομική κρίση, αυξάνονται τα κρούσματα απώλειας στέγης και περιλαμβάνουν άτομα που μέχρι πρότινος δεν άνηκαν στις ευπαθείς ομάδες, δεν παρουσιάζουν ψυχοπαθολογία, απέχουν από κάποιας μορφής εξάρτηση, έχουν μέτριο ή και υψηλό μορφωτικό επίπεδο και στο παρελθόν είχαν ικανοποιητικό – επαρκές βιοτικό επίπεδο. Αν και οι ατομικοί λόγοι δεν υποτιμώνται, η ανεργία και η οικονομική κρίση, που πλήττουν όλες τις ηλικίες και τις επαγγελματικές κατηγορίες, «αναβαθμίζονται» σε κύριες αιτίες απώλειας στέγης ωθώντας σε διολίσθηση τον «τακτοποιημένο» μεσοαστό και εμπλουτίζοντας τον πυρήνα των «παραδοσιακών» αστέγων με πληθυσμούς «ανωτέρων» μέχρι πρότινος κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων.

²¹ Μη Κυβερνητικός Οργανισμός Κλίμακα, «Το φαινόμενο των αστέγων στην Ελλάδα». Αθήνα 2008, < <http://www.klimaka.org.gr/newsite/KoinApok/Astegoi/Astegoi1.htm> > , τελ. Επίσκεψη: 08.10.2012

- Πρόταση ομαδοποίησης των αστέγων στην Ελλάδα.

Σε μια προσπάθεια, λοιπόν, να προσεγγίσουμε αυτό το ευρύ και ετερόκλητο σύνολο ανθρώπων και να κατανοήσουμε σε βάθος τη σημερινή σύσταση του άστεγου πληθυσμού στη χώρα μας, ακολουθείται η μέθοδος της ομαδοποίησης των αστέγων σε κατηγορίες. Η ταξινόμηση αυτή γίνεται, στη συγκεκριμένη διάλεξη, με κριτήριο τους όρους στέγασης και τις συνθήκες διαβίωσης, όπως δηλαδή συμβαίνει και στην τυπολογία ΕΘΝΟΣ. Συγκεκριμένα, επιλέγεται η ομαδοποίηση των αστέγων στην Ελλάδα σε 3 ευρείες κατηγορίες:

- 1) Άστεγοι στο δρόμο και στερούμενοι κατοικίας, (κατηγορία 1 και κατηγορία 2 της ΕΘΝΟΣ) που εξετάζονται ως μια ενότητα λόγω έλλειψης στοιχείων για τη μεμονωμένη ανάλυση καθεμίας εκ των δύο κατηγοριών,
- 2) άτομα που ζουν σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης (κατηγορία 3 της ΕΘΝΟΣ) και
- 3) άτομα που διαβιούν σε ανεπαρκή- ακατάλληλα καταλύματα. (κατηγορία 4 της ΕΘΝΟΣ).

Να αναφέρουμε εδώ πως τα όρια μεταξύ των κατηγοριών αυτών δεν είναι απολύτως σαφή και συχνά παρατηρείται δυσκολία στην καταχώρηση σύνθετων καταστάσεων στέγασης σε μία από αυτές τις απλοποιημένες κατηγορίες. Για παράδειγμα, στην περίπτωση μιας ομάδας μεταναστών που βρίσκονται στοιβαγμένοι σε απάνθρωπες συνθήκες υπερσυνωστισμού σε κάποιο διαμέρισμα ενώ ταυτόχρονα ζουν υπό την απειλή έξωσης είναι αμφιλεγόμενη η επιλογή μας να τους ταξινομήσουμε στους ακατάλληλα στεγασμένους ή στα άτομα που ζουν σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης, αφού στην πραγματικότητα ανήκουν ταυτοχρόνως και στις δύο κατηγορίες. Γι' αυτό τον λόγο, οφείλουμε να αποδεχτούμε πως οι κατηγοριοποιήσεις δεν είναι «απόλυτες», απλά βοηθούν στην προσέγγιση του θέματος. Από τη στιγμή που δεν υπάρχουν αυστηρά όρια μεταξύ τους, είναι δυνατός ο εντοπισμός ενδιάμεσων καταστάσεων ή και ο συνδυασμός τους, όπως στο παράδειγμα που προανέφερα.

Παράλληλα, μεγάλη σημασία έχει η συνιστώσα του χρόνου καθώς οι συνθήκες διαβίωσης ενός αστέγου δεν είναι διόλου παγιωμένες και η ένταξή του σε μια από τις παραπάνω κατηγορίες είναι δυνατόν να μεταβληθεί, καθώς, ακόμα και σε μικρό χρονικό διάστημα, κάποιος μπορεί να μεταπηδήσει από μία κατηγορία σε κάποια άλλη ή ιδανικά να ξεφύγει από την κατάσταση έλλειψης στέγης.

Η ταξινόμηση στις πιο πάνω κατηγορίες μας διευκολύνει να διαχειριστούμε το θέμα των αστέγων, ωστόσο, στο εσωτερικό κάθε κατηγορίας συνεχίζει να εμφανίζεται ένα ανομοιόμορφο σύνολο ανθρώπων.

Για να επιχειρήσουμε, λοιπόν, να αποδομήσουμε τη συνθετότητα του φαινομένου χρειάζεται περαιτέρω διαίρεση εντός των κατηγοριών αυτών, δηλαδή υποκατηγορίες-ομαδοποιημένα υποσύνολα στο εσωτερικό καθεμίας από αυτές τις κατηγορίες που θα μας οδηγήσουν σε καλύτερη αντίληψη της σημερινής σύστασης του άστεγου πληθυσμού στην Ελλάδα και σε κάποια γενικά συμπεράσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΕΛΛΕΙΨΗΣ ΣΤΕΓΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Για τη διαίρεση αυτή, των κατηγοριών σε επιμέρους υποκατηγορίες, υιοθετήθηκε ο διαχωρισμός της ΜΚΟ «Κλίμακα» σύμφωνα με την οποία στη σύνθεση του άστεγου πληθυσμού διακρίνονται κατά κύριο λόγο τρία υποσύνολα ατόμων.²²

Πιο συγκεκριμένα, τα περισσότερα περιστατικά έλλειψης στέγης, ανεξάρτητα από την κατηγορία στην οποία εντάσσονται, συνήθως ανήκουν σε κάποιο από τρία υποσύνολα που είναι: i) τα άτομα με προσωπικά αίτια απώλειας στέγης (συνδυασμός ψυχικών διαταραχών με χαμηλό εισόδημα και έλλειψη υποστηρικτικού πλαισίου), ii) οι μετανάστες- πρόσφυγες, και iii) οι νεοάστεγοι- το νέο «κύμα» αστέγων που εμφανίστηκε με την οικονομική κρίση. Στα υποσύνολα αυτά προστίθενται και άλλα συμπληρωματικά, όπως τα θύματα της ενδοοικογενειακής βίας, που συναντώνται στην κατηγορία των στερουμένων κατοικίας ή/και επισφαλούς στέγασης, η περίπτωση των Ρομά που εντάσσονται στους ακατάλληλα στεγασμένους και οι καταληψίες του αντιεξουσιαστικού χώρου που μπορεί να προστεθούν στην κατηγορία της ακατάλληλης ή/και επισφαλούς στέγασης.

Μεθοδολογική πρόταση της εργασίας, λοιπόν, αποτέλεσε η ομαδοποίηση των αστέγων στην Ελλάδα σε κατηγορίες και υποσύνολα, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 1: Ομαδοποίηση των αστέγων στην Ελλάδα

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΑΣΤΕΓΩΝ με κριτήριο τις συνθήκες διαβίωσης

	1. ΑΣΤΕΓΟΙ ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ & ΣΤΕΡΟΥΜΕΝΟΙ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	2. ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΖΟΥΝ ΣΕ ΕΠΙΣΦΑΛΕΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ	3. ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΔΙΑΒΙΟΥΝ ΣΕ ΑΝΕΠΑΡΚΗ - ΑΚΑΤΑΛΛΗΛΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ
ΥΠΟΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ - ΥΠΟΣΥΝΟΛΑ ΑΤΟΜΩΝ	i) Άτομα με παθολογικά αίτια απώλειας στέγης		
	ii) Μετανάστες-πρόσφυγες		
	iii) Νεοάστεγοι		
	iv) Θύματα ενδοοικογενειακής βίας		
	v) Ρομά		
	vi) Καταληψίες στέγης του αντιεξουσιαστικού χώρου		

Υπόμνημα:

 Καθοριστική και αδιαμφισβήτητη ύπαρξη του συγκεκριμένου υποσυνόλου στην κατηγορία

 Πιθανή - υπό προϋποθέσεις- ύπαρξη του συγκεκριμένου υποσυνόλου στην κατηγορία

Θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια

Πηγή: Ίδια επεξεργασία στοιχείων από την οργάνωση FEANTSA (ευρωπαϊκά δεδομένα) και τη ΜΚΟ «Κλίμακα» (εμπειρικές εκτιμήσεις για τους αστέγους στην Ελλάδα).

²² Γραφείο τύπου «Κλίμακα», «Η αποτύπωση της Έλλειψης Στέγης στη διάρκεια της Οικονομικής Κρίσης», Μάιος 2011, διαθέσιμο από <http://www.klimaka.org.gr/newsite/index.htm>, τελ. Επίσκεψη 12.12.12

Στη διάλεξη αυτή δε θα αναφερθούμε σε όλες τις υποπεριπτώσεις του πίνακα 1 αλλά θα επικεντρωθούμε σε κάποιες από αυτές. Συγκεκριμένα, θα μας απασχολήσει η 1η κατηγορία στο σύνολό της, την οποία θα προσεγγίσουμε αρχικά με αναφορά σε δειγματοληπτικές έρευνες και στη συνέχεια με ανάλυση κάθε υποσυνόλου που αυτή περιλαμβάνει. Επιπλέον θα εστιάσουμε στους επισφαλώς στεγασμένους νεοαστέγους (2iii), υποπερίπτωση της 2ης κατηγορίας που, όμως, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την αντίστοιχη (1iii) της 1ης. Όλες οι υποπεριπτώσεις που θα εξεταστούν σηματοδοτούνται με μπλε χρώμα στον παραπάνω πίνακα και μεγαλύτερη έμφαση θα δοθεί στους νεοαστέγους (1iii & 2iii)

• Ανάλυση επιλεγμένων περιπτώσεων – υποπεριπτώσεων

1) Άστεγοι στο δρόμο και Στερούμενοι Κατοικίας:

Οι άστεγοι στο δρόμο, οι οποίοι συγκροτούν την πιο ορατή, αλλά όχι και τη μοναδική μερίδα ατόμων που υποφέρουν από έλλειψη στέγης, αποτελούν πλέον καθημερινή εικόνα του αστικού τοπίου με ιδιαίτερα εμφανή τάση αύξησης στα μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα-Θεσσαλονίκη) αλλά και σε μικρότερα (Λάρισα, Τρίκαλα, Ηράκλειο, Χανιά, Βόλος κτλ) όπου μέχρι πρότινος το ζήτημα θεωρούταν ανύπαρκτο.

Οι λιγοστές πληροφορίες που διαθέτουμε για τα ψυχοκοινωνικά τους χαρακτηριστικά αντλούνται από έρευνες, κυρίως των ΜΚΟ «Κλίμακα» και «Praksis», στις οποίες αποτυπώνεται ποιοτικά το προφίλ ενός δείγματος αστέγων. Το δείγμα αυτό περιλαμβάνει κατά κύριο λόγο χρήστες υπηρεσιών για αστέγους (σίτιση, ένδυση ή/και στέγαση) οι οποίοι είτε διαμένουν στο δρόμο είτε σε κάποιο καταφύγιο-ξενώνα γι' αυτό το λόγο οι δύο αυτές κατηγορίες, άστεγοι στο δρόμο-στερούμενοι κατοικίας, εξετάζονται ως μία ενότητα. Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει μία πρώτη εικόνα για τα χαρακτηριστικά και τη σύσταση του πληθυσμού των αστέγων στο δρόμο-στα καταφύγια, ενώ μας δίνεται η δυνατότητα, συγκρίνοντας τα αποτελέσματα με παλαιότερες μελέτες, να διαπιστώσουμε πιθανές αλλαγές.

Συγκεκριμένα, τη διαφοροποίηση στη σύσταση του πληθυσμού των αστέγων στο δρόμο και των στερούμενων κατοικίας στα χρόνια της οικονομικής κρίσης προδίδει η νεότερη έρευνα της Κλίμακας με τίτλο «Η έλλειψη στέγης στην Ελλάδα του 2012» που παρουσιάστηκε στην Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Εθνικών Οργανισμών καταγραφής αστέγων (FEANTSA) και θεωρήθηκε έγκυρο επιστημονικό έργο.²³

²³ Alamanou A., Katsadoros K., Theodorikakou O. κ.ά., «Homelessness in Greece-2012: An in-depth research on homelessness in the financial crisis», FEANTSA's European Observatory on Homelessness- European Research Conference on "Access to Housing for Homeless People in Europe", York, 21st September 2012

Η έρευνα διεξήχθη από τον Σεπτέμβριο του 2011 έως τον Φεβρουάριο του 2012 στην περιοχή της Αθήνας, λαμβάνοντας ως δείγμα 214 άστεγα άτομα. Τα αποτελέσματά της έδειξαν διαφορές σε σχέση με παλαιότερες μελέτες κυρίως ως προς το μορφωτικό επίπεδο των αστέγων, που φαίνεται να είναι πλέον υψηλότερο, και ως προς την εθνικότητά τους, καθώς δείχνει να αυξάνεται η αναλογία των Ελλήνων πολιτών έναντι των αλλοδαπών.

Συγκεκριμένα, η έρευνα έδειξε πως περίπου το 80% είναι άτομα παραγωγικών ηλικιών (60,7% ανήκουν στις ηλικίες μεταξύ 41-55 ετών ενώ 26,40% είναι μεταξύ 26-40 ετών) και το 64,8% είναι άστεγοι για λιγότερο από δύο χρόνια, δηλαδή από τα τέλη του 2010, περίοδο που ταυτίζεται με την ένταση της κρίσης.

Σχετικά με την εκπαίδευσή τους, ποσοστό 19,6% ,δηλαδή περίπου ένας στους πέντε, έχει ανώτερο ή ανώτατο μορφωτικό επίπεδο ενώ το 25,2% είναι απόφοιτοι Λυκείου. Τα αντίστοιχα ποσοστά σε παλαιότερη έρευνα της ίδιας ΜΚΟ από τον Ιούλιο του 2005 μέχρι το Μάιο του 2006 σε δείγμα 200 ατόμων-χρηστών υπηρεσιών για αστέγους σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Λάρισα και Νάξο ήταν 10,9% για απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και 23,5% για αποφοίτους Λυκείου.

Σε ποσοστό 89,7% είναι Έλληνες και 10,3% αλλοδαποί. Για το έτος 2009, το ποσοστό των Ελλήνων πολιτών στη σύνθεση του άστεγου πληθυσμού ήταν 15% ενώ είχε ανέλθει σε 60% το 2011. Το 82,2% είναι άνδρες και περισσότεροι από τους μισούς κινούνται στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας ενώ μεγάλο ποσοστό παρατηρείται και στον Πειραιά.

Σε ό,τι αφορά την εργασία τους, 24,8% εργάζονταν σε τεχνικά επαγγέλματα ή / και στον κατασκευαστικό τομέα, κλάδους που επλήγησαν από την οικονομική κρίση, 22% ήταν ιδιωτικοί υπάλληλοι, 18% ελεύθεροι επαγγελματίες και 16% εργάζονταν στον τουριστικό τομέα.

Σχετικά με την οικογενειακή τους κατάσταση, 33% είναι διαζευγμένοι και 47,2% έχουν παιδιά. Το 63,5% των οικογενειών τους είναι ενήμερες για την κατάστασή τους, αλλά 67,5% των οικογενειών είναι εχθρικές ή αδιάφορες. Σε ποσοστό 45,2% δηλώνουν ότι δεν έχουν κανέναν φίλο, ενώ 34,3% πως έχουν ερωτικές σχέσεις και σεξουαλική ζωή.

Ποσοστό 30,2% έχουν περάσει τουλάχιστον μία νύχτα στη φυλακή, εκ των οποίων 58,1% για οικονομικούς λόγους ενώ ποσοστό 18,1% έχουν αποπειραθεί να αυτοκτονήσουν τουλάχιστον μία φορά. Συχνή χρήση αλκοόλ δηλώνουν ότι κάνουν σε ποσοστό 38,1%, ενώ 20,4% έχουν οικογενειακό ιστορικό ψυχικής νόσου. Οι μισοί δηλώνουν πως δεν αισθάνονται καθόλου ασφαλείς.

Κατά την εκτός στέγης διαβίωση, το 1/3 εξ αυτών έχουν κακοποιηθεί σωματικά τουλάχιστον μία φορά, το 21,05% των γυναικών έχουν κακοποιηθεί σεξουαλικά και 44,1% έχουν πέσει θύματα ληστείας.

Για περισσότερους από τους μισούς (52,4%) η εξασφάλιση τροφής δεν αποτελεί ένα καθημερινό πρόβλημα, ενώ αντίστοιχα δεν αποτελεί πρόβλημα για το 47,1% η ένδυση. Για το 41% όμως, είναι πρόβλημα η εύρεση χώρου για να κάνουν μπάνιο. Οι μισοί ζουν με 0 έως 20 ευρώ το μήνα.

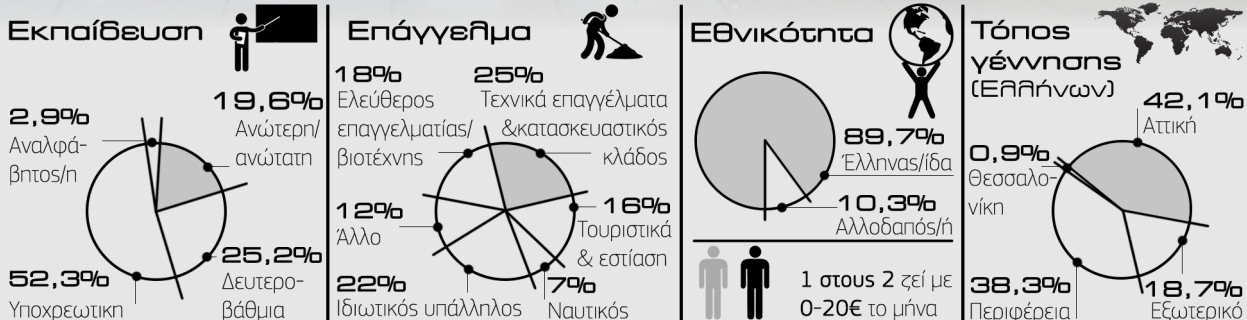
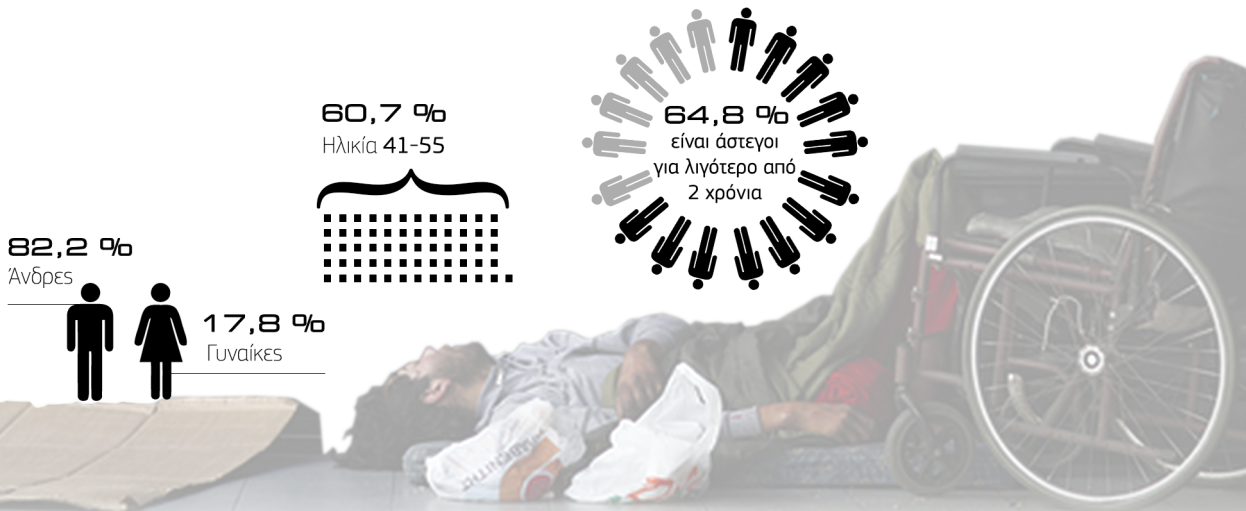
Ως σημαντικότερες ανάγκες τους κατατάσσουν τη στέγαση (85,6%), την ιατρική περίθαλψη (83,1%), την εργασία (76,5%) και τη φροντίδα υγιεινής (75%).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΕΛΛΕΙΨΗΣ ΣΤΕΓΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ποσοστό 58,1% δεν έχουν κανενός είδους ιατρική ασφάλιση, γεγονός που σύμφωνα με την Κλίμακα είναι το σημαντικότερο πρόβλημα μετά τη στέγαση. Σημαίνει αποκλεισμό από το σύστημα υγείας και ενώ αρκετοί άστεγοι αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα υγείας, αδυνατούν να πάρουν φάρμακα ή να κάνουν εξετάσεις. «Είναι τεράστιο ζήτημα. Καθημερινά ζούμε με την αγωνία πώς θα τους φροντίσουμε» δηλώνει η Άντα Αλαμάνου της ΜΚΟ «Κλίμακα». Επίσης, ιδιαίτερη δυσκολία έχει ο χειρισμός των ψυχικά ασθενών και, όπως αναφέρει η Όλγα Θεοδωρικάκου, «η κατάσταση έχει επιστρέψει μία εικοσαετία πίσω. Τους ψυχικά ασθενείς δεν τους κρατούν τα ψυχιατρεία, όταν υπάρχει κάποια βελτίωση, αλλά επειδή δεν υπάρχει στήριξη από τις υπόλοιπες δομές, λόγω κρίσης, καταλήγουν άρρωστοι στους δρόμους». Σε ποσοστό 29,8% θεωρούν ότι βρίσκονται εκτός στέγης, λόγω οικονομικών προβλημάτων, ενώ 17,3% λόγω ανεργίας. Ακολουθούν -με το ίδιο ποσοστό- εκείνοι που δηλώνουν «ανεπαρκή οικογενειακή στήριξη».

Παρά τα μεγάλα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, σε ποσοστό 79,8% πιστεύουν ότι μπορούν να αλλάξουν την κατάστασή τους, ενώ σε ερώτηση σχετικά με το τι πιστεύουν ότι πρέπει να γίνει για να μη βρίσκονται οι άνθρωποι εκτός στέγης, σε ποσοστό 71,7% απαντούν ότι θα πρέπει να υπάρξει κρατική πρόληψη.

Πηγή: Ιδία επεξεργασία - οπτικοποίηση στοιχείων από την έρευνα της ΜΚΟ «Κλίμακα» που διενεργήθηκε από το Σεπτέμβριο του 2011 μέχρι τον Φεβρουάριο 2012 στην περιοχή της Αθήνας.

Στη συνέχεια συγκεντρώνονται παρατηρήσεις για τα χαρακτηριστικά κάθε υποσυνόλου στο εσωτερικό της 1ης κατηγορίας, σύμφωνα με την ομαδοποίηση του πίνακα 1 (σελ. 23)

1i) Άτομα που ζουν στο δρόμο ή στερούνται κατοικίας λόγω συνδυασμού των παρακάτω παραγόντων:

- Ανεργία, χαμηλό εισόδημα
- Ψυχικές διαταραχές, κυρίως διπλή διάγνωση (χρήση ναρκωτικών, αλκοόλ, τζόγος)
- Απουσία υποστηρικτικού πλαισίου.

Είναι κυρίως Έλληνες και αλλοδαποί που παρουσιάζουν ψυχοπαθολογία (συχνά με διπλή διάγνωση - χρήση ουσιών ή τζόγος). Οι αλλοδαποί προέρχονται συνήθως από χώρες των Βαλκανίων και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (Πολωνία, Ρουμανία, Βουλγαρία, Ρωσία κτλ) και εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα εντός της χρονικής περιόδου 1991-2008. Τα άτομα αυτά ανήκουν στους χρόνια άστεγους.(βλ σελ 12) και στην πλειοψηφία τους είναι άντρες. Τα αίτια έλλειψης στέγης στην υποκατηγορία αυτή είναι σε μεγάλο βαθμό ατομοκεντρικά.

1ii) Μετανάστες/ αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες που ζουν στο δρόμο ή στερούνται κατοικίας.

Η υποπερίπτωση αυτή αποτελείται από άτομα σε μεταβατική κατάσταση που βρίσκονται στο πρώτο στάδιο της μετανάστευσής τους, προερχόμενα κυρίως από Ασιατικές και Αφρικανικές χώρες (Αφγανιστάν, Πακιστάν, Ιράκ, Μπαγκλαντές, Σουδάν, Μαρόκο) και προσδοκούν σε εύρεση μιας καλύτερης ζωής στην Ελλάδα ή επιδιώκουν διαμέσου της χώρας μας, την είσοδό τους σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες (άλλωστε η χώρα μας χαρακτηρίζεται ως «η πύλη της Ευρώπης για τη μετανάστευση ατόμων χωρίς νόμιμα ταξιδιωτικά έγγραφα»)

Οι μετανάστες χωρίς νόμιμα ταξιδιωτικά έγγραφα (αν δεν συλληφθούν και βρεθούν φυλακισμένοι σε κάποιο κέντρο κράτησης υπό απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης) βρίσκονται απροστάτευτοι και αποκλείονται από τους κρατικούς ξενώνες φιλοξενίας, ενώ οι αιτούντες άσυλο, παρόλο που νομοθετικά δικαιούνται στέγαση, δεν λαμβάνουν καμία πρόνοια. Ο αριθμός των αιτούντων άσυλο ξεπερνάει κατά πολύ τα διαθέσιμα κρεβάτια στα επίσημα και ανεπίσημα κέντρα υποδοχής αλλά και στους ξενώνες που διατηρούν οι μη κυβερνητικές οργανώσεις για στέγαση των προσφύγων. Ωστόσο, ενώ δεν τους παρέχεται αξιοπρεπής στέγαση ή κάποιοι είδους βοήθεια, βρίσκονται παράλληλα εγκλωβισμένοι λόγω νομοθετικών ρυθμίσεων που απαγορεύουν την έξοδό τους από τη χώρα (Δουβλίνο II) Έτσι, μετανάστες, πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο αναγκάζονται να ζουν κυριολεκτικά στο δρόμο ιδιαίτερα για το πρώτο χρονικό διάστημα παραμονής τους, ενώ σε επόμενο συνήθως στάδιο, αναζητώντας εναλλακτικές της ζωής στο δρόμο, συχνά καταλαμβάνουν ακατοίκητα κτήρια ή νοικιάζουν διαμερίσματα όπου διαβιούν υπό απάνθρωπες συνθήκες υπερσυνωστισμού ακόμα και για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Στην περίπτωση ενοικίασης διαμερισμάτων, πέφτουν θύματα των ιδιοκτητών που δεν συνάπτουν συμβόλαια ενοικίασης και συχνά προχωρούν σε παράνομη αύξηση μισθώματος, σε αναγκαστική συγκατοίκηση, ή σε έξωση. Η συνήθης τακτική παράνομης ενοικίασης διαμερισμάτων σε μετανάστες «με το κεφάλι» αποφέρει υπερκέρδη στους ιδιοκτήτες. Τα φαινόμενα αυτά εντάσσονται στις ενότητες της ακατάλληλης ή/και επισφαλούς στέγασης (2ii& 3ii) στις οποίες δεν θα επεκταθούμε. (βλ. πίνακα 1 σελ 23)

Την ίδια στιγμή, το κόστος ενός φθηνού ξενοδοχείου στην Αθήνα, σύμφωνα με τις ΜΚΟ, ποικίλλει από 8 ευρώ για ένα τρίκλινο δωμάτιο, η πιο φθηνή επιλογή που αναφέρθηκε, έως τα 20 ευρώ για ένα μονόκλινο δωμάτιο με μπάνιο, σε υποβαθμισμένη περιοχή της πρωτεύουσας. Στον τομέα της απασχόλησης, η εύρεση εργασίας (και) για τους μετανάστες μοιάζει αδύνατη αφήνοντας ελάχιστα περιθώρια για καλύτερευση των συνθηκών διαβίωσης. Αλλά, τα βάσανα γι' αυτούς δεν τελειώνουν εδώ, συγχρόνως με όλες τις προαναφερθείσες δυσκολίες, καλούνται να αντιμετωπίσουν και τα αυξανόμενα κρούσματα ξενοφοβίας και ρατσισμού που πλήθυναν στα χρόνια της κρίσης και της ανεργίας, προδίδοντας την κοινωνική παθογένεια και την ιστορική άνοια. («Ο παππούς μου πρόσφυγας, ο πατέρας μου μετανάστης, εγώ ρατσιστής.....αλλά ίσως και ο γιός μου πρόσφυγας και ο εγγονός μου μετανάστης»)

1iii) Νεοάστεγοι στο δρόμο και στερούμενοι κατοικίας

Νεοάστεγοι ονομάζονται από τους υπεύθυνους της ΜΚΟ «Κλίμακα» η νέα «γενιά» αστέγων που εμφανίστηκε τα τελευταία χρόνια και συνέπεσε με τη γενιά των νεόπτωχων καθιστώντας σαφές ότι η φτώχεια δεν κάνει πλέον διακρίσεις. Στην πλειοψηφία τους είναι Έλληνες ενώ συμπεριλαμβάνονται και εγκατεστημένοι, από τη δεκαετία του 1990, μετανάστες που είχαν ενσωματωθεί στην ελληνική κοινωνία και σήμερα μοιράζονται σε μεγάλο βαθμό παρόμοιες τύχες με τα φτωχά στρώματα γηγενών ως προς τις συνθήκες κατοικίας και την κρίση.

Για τους νεοάστεγους που ζουν πια στο δρόμο ή αναζητούν καταφύγιο σε ξενώνες αστέγων μπορούμε να πούμε πως πρόκειται, ως επί το πλείστον, για άτομα που μέχρι πρόσφατα ανήκαν στα μεσαία στρώματα τα οποία, με την κρίση, έχασαν τη δουλειά τους και βρέθηκαν στο χείλος του γκρεμού παλεύοντας οριακά να αντεπεξέλθουν σε πολλαπλές οικονομικές υποχρεώσεις. Είναι άνθρωποι που κατά το πρόσφατο παρελθόν ήταν υπάλληλοι, ελεύθεροι επαγγελματίες, επιχειρηματίες, που σε κάποιες περιπτώσεις δεν φαντάζονταν καν το ενδεχόμενο να μείνουν κάποτε χωρίς εισόδημα και εστία. Σύμφωνα μάλιστα με τον κ. Αποστολόπουλο, πρόεδρο του Κέντρου Υποδοχής και Αλληλεγγύης Δήμου Αθηναίων (ΚΥΑΔΑ), κάποιες φορές εμφανίζονται με καμπαρντίνες, ακόμα και με

λάπτοπ στο χέρι και ζητούν φαγητό και στέγη ενώ μπορεί να διαθέτουν «πλούσιο βιογραφικό» που να περιλαμβάνει πτυχίο, γνώση ξένων γλωσσών και εργασιακή εμπειρία. Ταυτόχρονα, είναι σύνηθες να διακατέχονται από το αίσθημα της προσωπικής αποτυχίας και της ντροπής για την κατάστασή τους και για αυτό το λόγο προσπαθούν να την αποκρύψουν από συγγενείς, φίλους ή γνωστούς αλλά και για να μην τους προκαλέσουν επιβάρυνση (οικονομική και ψυχολογική).

«Στην αρχή κοιμόμουν στο αυτοκίνητό μου. Ντρεπόμουν τον κόσμο στη γειτονιά και πάρκαρα σε απόμερα μέρη, όπως στο δάσος Χαϊδαρίου. Άλλα φοβήθηκα. Βρήκα ένα στενό στο Μεταξουργείο και έμεινα εκεί δύο μήνες. Σηκωνόμουν στις έξι το πρωί για να μην με βλέπουν. [...] Έβλεπα τους αστέγους και τους λυπόμουν. Δεν το φανταζόμουν ούτε στα πιο τρελά μου όνειρα πως θα βρεθώ στο δρόμο»

Λάμπρος, 55 ετών, πρώην εργολάβος οικοδομικών εργασιών. Αποσπάσματα από συνέντευξη που δημοσιεύθηκε στο Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2012.

«Η μεγάλη κρίση ξεκίνησε για μένα με την ανεργία από το 2007 και κατέληξε στο να μην μπορώ να επιβιώσω σε έναν δικό μου χώρο κι έτσι από το 2008 βρέθηκα ουσιαστικά άστεγος. Στην αρχή φιλοξενήθηκα στο σπίτι ενός φίλου μου, αλλά δεν ήθελα να τον επιβαρύνω περαιτέρω. Πήρα την απόφαση να φύγω όχι να μείνω άστεγος. Αλλά δεν υπήρχε άλλη λύση παρά να μείνω άστεγος».

Γιώργος, πρώην τεχνικός υπολογιστών, μουσικός και για 18 χρόνια μουσικός παραγωγός στο κρατικό ραδιόφωνο και σε δισκογραφικές εταιρίες. Σήμερα ζει στον ξενώνα φιλοξενίας της ΜΚΟ «Κλίμακα».

«Μια φίλια τη χτίζεις με το χρόνο. Η φίλια ξεκινά σιγά σιγά και σαν το παλιό κρασί φτάνει σε ένα καλό επίπεδο. Το να πας σε ένα φίλο να σε φιλοξενήσει είναι εκμετάλλευση του φίλου. Την πρώτη εβδομάδα περνάς καλά, τη δεύτερη εβδομάδα κάτι δεν είναι πολύ καλά, την τρίτη βδομάδα καταλαβαίνεις ότι όντως κάτι δεν πάει καλά και θα πρέπει να φύγεις. Αλλά φεύγοντας αφήνεις πίσω το φίλο σου που δεν είναι πια φίλος σου»

Λέων, σπούδασε καλές τέχνες στο εξωτερικό, έζησε 45 ημέρες στο δρόμο μέχρι που απευθύνθηκε στη ΜΚΟ «Κλίμακα»

Μπορεί να έχασαν την ιδιοκτησία τους με δήμευση, λόγω δανείων ή άλλων οφειλών (πιστωτικές κάρτες), να έμειναν άνεργοι λίγο πριν τη σύνταξη, να εξαθλιώθηκαν μαζί με την κατάρρευση της οικοδομής και των άλλων παραγωγικών κλάδων της ελληνικής οικονομίας, ή να πρόκειται για νέους που αποστασιοποιήθηκαν από τις οικογένειές τους και αδυνατούν να συντηρήσουν μία κατοικία (η γενιά των 500-700 ευρώ).

Και ενώ ήδη αναφερθήκαμε σε μία γκάμα ανθρώπων που φαινομενικά παρουσιάζουν διαφορές, είναι σκόπιμο να εστιάσουμε στα κοινά, ενοποιητικά χαρακτηριστικά τους:

- ▶ αξιοπρεπές μέχρι πρότινος βιοτικό επίπεδο και συνήθως βιώνουν πρόσφατη απώλεια εργασίας,
- ▶ μέτριο ως υψηλό μορφωτικό επίπεδο,
- ▶ απουσία εθισμού σε εξαρτησιογόνες ουσίες,
- ▶ απουσία ψυχοπαθολογίας (αν και είναι πιθανή αλλά όχι βέβαιη η ύπαρξη περιστασιακής κατάθλιψης)
- ▶ διατήρηση ακόμα δεσμών με το περιβάλλον τους και ύπαρξη κάποιου υποστηρικτικού πλαισίου.

Σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά που προαναφέρθηκαν, είναι εμφανής η διαφοροποίηση του προφίλ των νεοαστέγων σε σύγκριση με των αστέγων των υποσυνόλων Ii και Iii που εξετάστηκαν νωρίτερα, τόσο αναφορικά με τους λόγους απώλειας στέγης, όσο και ως προς την ύπαρξη ψυχοπαθολογίας, εξαρτήσεων, παραβατικής συμπεριφοράς και υποστηρικτικού πλαισίου.

«Στο δρόμο γνώρισα ανθρώπους που μου πρότειναν να μπουκάρουμε σε μαγαζιά, να μου δώσουν όπλο, ναρκωτικά. Δεν είχα ποτέ τέτοιες συναναστροφές. Ήμουν οικογενειάρχης. Εγώ δουλειά ζητάω. Δεν είμαι κλέφτης..»

Γιάννης, 46 ετών, άνεργος²⁴

Όμως δεν είναι μονάχα το προφίλ τους που διαφέρει, αντίστοιχα διαφοροποιούνται και η δυνατότητα αποκατάστασης και επανένταξης των νεοαστέγων, στοιχεία που σχετίζονται με τη διάρκεια στέγησης στέγης. Σύμφωνα με την Κλίμακα, τα άτομα που βρίσκονται άστεγα για χρονικό διάστημα μικρότερο των 6 μηνών αντιμετωπίζουν λιγότερα προβλήματα επανένταξης και αφομοιώνονται γρηγορότερα στον κοινωνικό ιστό όταν τους δοθεί η δυνατότητα (κυρίως μέσω ανεύρεσης εργασίας και επαναστέγασης) σε σύγκριση με αυτά που είναι «εθισμένα» σε φιλανθρωπικές παροχές και έχουν εγκαταλειφθεί σε κατάθλιψη ή/και σε άλλες διαταραχές που συνοδεύουν την απώλεια σταθερότητας σε εργασία και σχέσεις.

Η μακρά διάρκεια του φαινομένου θεωρείται ανασταλτικός παράγοντας στην επανένταξη του ατόμου καθώς αποδυναμώνει τις υπάρχουσες σχέσεις του αστέγου με το οικογενειακό και φιλικό του περιβάλλον, που λειτουργούν ως ασπίδα προστασίας και υποστήριξης σε ψυχολογικό ή/και υλικό επίπεδο, και κλονίζει την ικανότητά του να συνάψει εκ νέου διαπροσωπικές σχέσεις. Η σταδιακή απώλεια συναισθηματικών σχέσεων και υποστηρικτικού μηχανισμού σε συνδυασμό με την ανεργία, η οποία έχει αντίκτυπο στην ψυχική σταθερότητα του ατόμου, ωθούν τον άστεγο στην κοινωνική απομόνωση και με το πέρασμα του χρόνου η περιθωριοποίησή του κινδυνεύει να γίνει χρόνια και μη αναστρέψιμη. Στην περίπτωση δηλαδή που δεν υπάρξει άμεση στήριξη (ψυχολογική, υλική) των νεοαστέγων, σταδιακά εξομοιώνονται με τον «παραδοσιακό» άστεγο πληθυσμό και χάνονται χαρακτηριστικά που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε πιο εύκολη αποκατάσταση.

²⁴ Φώσκολος Γ. «Πάνω από 20.000 οι άστεγοι: μια πόλη κοιμάται στους δρόμους», Έθνος: Κοινωνία, 26.11.2011, < <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=63566622>>, τελ. Επίσκεψη 3.10.2012

Το τελευταίο διάστημα, εκτός από μεμονωμένα άτομα, έχουν κάνει την εμφάνισή τους και οικογένειες αστέγων. Ιδιαίτερη μνεία δικαιολογεί η εμφάνιση παιδιών- νεοαστέγων που βρέθηκαν στο δρόμο είτε γιατί η οικογένειά τους έμεινε άστεγη, είτε λόγω συνδυασμού οικονομικών προβλημάτων, ανεργίας και χαλάρωσης των οικογενειακών δεσμών λόγω της κρίσης. Άλλωστε, οι οικονομικές δυσκολίες και η αυξανόμενη ανεργία τροφοδοτούν με ένταση τις διαπροσωπικές σχέσεις και κλονίζουν την ψυχική υγεία των ατόμων (απόδειξη αποτελούν τα αυξανόμενα κρούσματα ψυχικών νοσημάτων και αυτοκτονιών.)

Βαγγέλης (48 ετών), Ηρώ (43 ετών), Σπυριδούλα (7 ετών), τρία χρόνια άστεγοι ²⁵

«Ξυπνάς ένα πρωί και δεν υπάρχει νιπτήρας να πλύνεις το πρόσωπό σου, ένα φλιτζάνι να πεις καφέ και είσαι παγωμένος. Βλέπεις ξαφνικά ότι δεν σου ανήκει τίποτα»: Ο Βαγγέλης ανακαίνιζε για πολλά χρόνια επαγγελματικούς χώρους και είναι καλός μάστορας. Όσοι τα μεροκάματα κόπηκαν, τα απλήρωτα ενοίκια αυξήθηκαν και, τελικά, ήρθε η έξωση. Ήταν αδύνατον να μείνει με τη γυναίκα και την ανήλικη κόρη του σε πλατείες: «Έχω φάει κλωτσιά από αστυνομικό της ομάδας ΔΙΑΣ στην πλατεία Κουμουνδούρου, ο οποίος μου είπε: “Απαγορεύεται να μένετε έξω”. Ωραία, και πού να πάμε;». Τώρα μένουν σε λυόμενο που παραχώρησε ο Δήμος Αιγάλεω.

Στην έκθεση της Ευρωπαϊκής επιτροπής, με θέμα την έλλειψη στέγης στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια της κρίσης, γίνεται εκτενής αναφορά στην έκταση του φαινομένου στη χώρα μας και ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην κατηγορία των νεοαστέγων ενώ κρούεται ο κώδωνας του κινδύνου για την έξαρση του φαινομένου.²⁶ Το θέμα έχει απασχολήσει τον Διεθνή τύπο, με δημοσιεύματα και ρεπορτάζ όπως: Meeting the “new homeless” on Greece’s freezing streets- BBC World news, “New Poor” Grows from Greek Middle Class- The New York Times, Economic crisis creates new homeless in Greece- Euronews, Grèce : une nouvelle génération de SDF fait son apparition- Le Monde, Griechenland-Krise: Aus Angestellten werden Obdachlose-Focus κ.α. ενώ κάνει καθημερινά την εμφάνισή του στα εγχώρια Μ.Μ.Ε.

²⁵ Λαζαρίδου Αστερόπη, «Ερευνα: Τι γίνεται σήμερα με τους άστεγους;», ΒΗMagazino 29.01.2012, <<http://www.tovima.gr/vimagazino/views/article/?aid=441310>>, τελ. Επίσκεψη 08.12.12

²⁶ Fondeville Nicole, Ward Terry, op. Cit.

Ιiv) Θύματα ενδοοικογενειακής βίας που στερούνται κατοικίας

Τα θύματα της ενδοοικογενειακής βίας είναι στη συντριπτική τους πλειοψηφία γυναίκες και αποτελούν μια ομάδα ατόμων που, στην περίπτωση που λύσουν την σιωπή τους, επιδιώξουν και επιτύχουν την εισαγωγή τους σε κάποιον ξενώνα, χαρακτηρίζονται ως στερούμενοι κατοικίας. Το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας, σύμφωνα με τους ειδικούς, βρίσκεται το τελευταίο διάστημα σε έξαρση η οποία δείχνει να συνδέεται με την ανεργία, την ανέχεια και την ανασφάλεια που επικρατεί και κλονίζει την ψυχική υγεία και τις ανθρώπινες σχέσεις. Η γραμμή SOS (αριθμός 15900), για την άμεση συμβουλευτική υποστήριξη γυναικών θυμάτων βίας, που εγκαινιάστηκε το 2011 από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας, ανακοίνωσε ότι σε διάστημα

ενός χρόνου λειτουργίας της (11/3/2011 έως 11/3/2012) δέχτηκε 5089 κλήσεις και 37 ηλεκτρονικά μηνύματα. Από τις κλήσεις αυτές, οι 2958 (75%) αφορούσαν σε καταγγελίες των ίδιων των κακοποιημένων γυναικών και από αυτές το 83% αφορούσαν σε περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας από σύζυγο/σύντροφο.²⁷ Οι διαστάσεις του φαινομένου εκτιμάται πως είναι κατά πολύ μεγαλύτερες αλλά η διαδεδομένη αυτή μορφή βίας καλύπτεται από ένα πέπλο σιωπής και πολύ συχνά παραμένει ατιμώρητη. Ένας συνδυασμός παραγόντων- με την ανεργία να είναι ένας από αυτούς-, που όμως δεν θα αναλυθούν στην εργασία αυτή, ωθούν στην αποσιώπηση του φαινομένου και αποκλείουν την απεμπλοκή των γυναικών από μία σχέση κακοποίησης. Ως αποτέλεσμα, ένας μεγάλος αριθμός γυναικών δεν κατορθώνει να διαφύγει από το δράστη και συνεχίζει να ζει υπό την απειλή βίας, δηλαδή, συμπεριλαμβάνεται στους ανθρώπους που ζουν σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης.

Στους θύτες περιλαμβάνονται άτομα όλων των μορφωτικών και οικονομικών επιπέδων και σύμφωνα με την κ. Στέλλα Παπαμιχαήλ, Κοινωνιολόγο- Διδάκτορα Εγκληματολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, ο μύθος του «άρρωστου» βίαιου άνδρα καταβαραθρώνεται εφόσον μόνο το 10% έχει διαγνωστεί με ψυχική ή πνευματική ασθένεια. Ταυτόχρονα, η αντίληψη ότι η βία εντοπίζεται στα χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα έχει βάση απλά εξαιτίας του ότι οι γυναίκες που προέρχονται από αυτά καταφεύγουν σε δημόσιες κοινωνικές υπηρεσίες εν αντιθέσει με τις γυναίκες υψηλότερων στρωμάτων που «σιωπούν» για να προστατεύσουν το κοινωνικό στάτους τους.

²⁷ Γενική Γραμματεία Ισότητας, «Ένας χρόνος λειτουργίας της τηλεφωνικής γραμμής SOS 15900», Στατιστικά Στοιχεία & Μελέτες: Δελτίο Τύπου, 15/3/2012, <http://www.isotita.gr/var/uploads/Press/DT_THLEFONIKH%20GRAMMH%20SOS%2015900_MARTIOS%202012.pdf>, τελ. Επίσκεψη 27.11.2012

Ο Δικηγορικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης (ΔΣΘ), σε ψήφισμα κατά της βίας εναντίον των γυναικών που εξέδωσε για την «Παγκόσμια μέρα κατά της βίας εναντίον των γυναικών», ανέφερε ότι ο νόμος 3500/2006 για την ενδοοικογενειακή βία επισήμανε το φαινόμενο, όμως αποδείχθηκε ανεπαρκής για την καταπολέμησή της. Σύμφωνα πάλι με τον ΔΣΘ, η μείωση των κονδυλίων για κοινωνική πρόνοια, οδήγησε στην μείωση έως τον εκμηδενισμό των ελάχιστων ξενώνων για κακοποιημένες γυναίκες και τα παιδιά τους, επομένως η αρωγή του κράτους προς αυτές είναι ελάχιστη. Συγκεκριμένα αναφέρεται «χωρίς ξενώνες, κονδύλια για δομές υποστήριξης και οικονομική αρωγή για τα θύματα, χωρίς μάλιστα την κατάλληλη διαπαιδαγώγηση ήδη από το σχολείο ως προς την ισότητα και το σεβασμό της προσωπικότητας των γυναικών, δεν μπορεί να υπάρξει επιτυχημένη αξιοποίηση του νόμου»²⁸

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, σύμφωνα με την ευρωπαϊκή εμπειρία, ρόλο-κλειδί για τη μετάβαση των αστέγων που ζουν στο δρόμο και των στερούμενων κατοικίας σε μόνιμη/ανεξάρτητη κατοικία και την κοινωνική τους (επαν)ένταξη διαδραματίζουν οι ξενώνες φιλοξενίας. Δεν αναφερόμαστε, όμως, σε ξενώνες που αρκούνται στην παροχή μιας κλίνης αλλά προσφέρουν και συνοδευτικές υποστηρικτικές υπηρεσίες για την εξυπηρέτηση των ιδιαίτερων αναγκών των αστέγων. Στην Ελλάδα, παρατηρείται σημαντική έλλειψη ξενώνων ενώ την ίδια στιγμή οι μεγάλες ανάγκες του άστεγου πληθυσμού συνεχώς αυξάνονται με δεδομένη τη γιγάντωση του φαινομένου των τελευταίων χρόνων.

Οι διανομές συσσιτίων και ρούχων, η διάθεση χώρων για φροντίδα υγιεινής, η παροχή υπηρεσιών ψυχοκοινωνικής στήριξης, κοινωνικο-προνοιακής κάλυψης, ιατρικής περίθαλψης και νομικής υποστήριξης δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στην αυξημένη ζήτηση ενώ η απαραίτητη αυτή συνοδευτική υποστήριξη δεν παρέχεται σε όλους τους ξενώνες. Για παράδειγμα, στους περισσότερους ξενώνες φιλοξενίας που λειτουργούν οι Δήμοι δεν παρέχονται συνοδευτικές υπηρεσίες ενώ η διαδικασία για να γίνει κάποιος δεκτός είναι επίπονη, χρονοβόρα και συχνά απευθύνεται αποκλειστικά σε δημότες, αποκλείοντας έτσι τους μετανάστες με ή χωρίς νόμιμα ταξιδιωτικά έγγραφα.²⁹

²⁸ Ανώνυμος, «ΔΣΘ: Μία στις πέντε γυναίκες θύμα βίαιης συμπεριφοράς», 24.11.2012, <<http://www.alterthess.gr/content/dsth-mia-stis-pente-gynaiques-thyma-biaiais-symperiforas>>, τελ. Επίσκεψη 27.11.2012

²⁹ Γιαννέτου Κατερίνα, «Το Κοινωνικό Πρόβλημα της Έλλειψης Στέγης», Policy Brief: Κείμενα Δημόσιας Πολιτικής, ΙΣΤΑΜΕ- Ανδρέας Παπαντρέου, τεύχος 23, Ιανουάριος 2012

2iii) Επισφαλώς στεγασμένοι Νεοάστεγοι

Οι επισφαλώς στεγασμένοι νεοάστεγοι, ή αλλιώς «εν δυνάμει» νεοάστεγοι, αποτελούν την πιο άμεσα συνδεδεμένη ομάδα με τις τρέχουσες οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις που, λόγω της γενικευμένης ρευστότητας, την καθιστούν ιδιαίτερα διευρυμένη και αριθμητικά απροσδιόριστη. Στο εσωτερικό της εμπεριέχεται μεγάλη μερίδα της πλατιάς λαϊκής μάζας της χώρας και γι 'αυτό θα αποτελέσει την υποκατηγορία των επισφαλώς στεγασμένων στην οποία θα εστιάσουμε. Οι «εν δυνάμει» νεοάστεγοι είναι άτομα, κατά κύριο λόγο, μετρίου ή υψηλού μορφωτικού επιπέδου, που στο εγγύς παρελθόν είχαν αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο, ενώ σήμερα ζουν είτε υπό την απειλή έξωσης ή κατάσχεσης της περιουσίας τους, είτε αναγκάζονται να φιλοξενοούνται σε συγγενικά ή/και φιλικά πρόσωπα.

Η Πανελλήνια Ένωση Ιδιοκτητών Ακινήτων (ΠΟΜΙΔΑ) εκτιμά πως πάνω από το 50% των ενοικιαστών στην Αθήνα αδυνατεί να καταβάλει το ενοίκιο της κατοικίας του, με την πλειονότητα να οφείλει ενοίκια από δύο, τρεις έως κι έξι μήνες. Οι οφειλές του ενοικιαστή μπορεί να αγγίζουν ακόμα και τα 3.500€ ενώ προβλήματα δημιουργούνται και με την αποπληρωμή των λογαριασμών της ΔΕΗ και του νερού. Αν και σε κάποιες περιπτώσεις οι ιδιοκτήτες δείχνουν ανεκτικότητα, τουλάχιστον εντός κάποιων χρονικών περιθωρίων, στην καθυστέρηση καταβολής ενοικίου, οι εξώσεις ολοένα και πληθαίνουν και από τον Απρίλιο του 2012 βάσει της νέας ρύθμισης (Ν4055/2012), διεξάγονται χωρίς δίκη³⁰. Σύμφωνα με τον ημερήσιο τύπο, ο οποίος επικαλείται στοιχεία από τις εφορίες, μέσα στις πρώτες 40 ημέρες του 2011 κινήθηκαν διαδικασίες για 4000 εξώσεις. Ο αριθμός αυτός είναι εντυπωσιακά υψηλός, αν ληφθεί υπόψη πως καθ' όλη τη διάρκεια του 2010 πραγματοποιήθηκαν περίπου 8.500 εξώσεις. Το ίδιο δημοσίευμα αναφέρει ότι ακόμη και χαμηλά μισθώματα της τάξης των 300-400 ευρώ τον μήνα αποτελούν βραχνά για χιλιάδες οικογένειες.³¹

Η κατάσταση στον τομέα της ιδιόκτητης κατοικίας δεν είναι λιγότερο επισφαλής. Εάν οι πλειστηριασμοί για την πρώτη κατοικία δεν είχαν «παγώσει» τα τελευταία χρόνια με σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις (Ν 3869/2010 με παράταση αναστολής μέχρι 31.12.2013) οι άνθρωποι που σήμερα ζουν υπό την απειλή κατάσχεσης θα βρίσκονταν κυριολεκτικά στο δρόμο. Ωστόσο, μελλοντικά, συνεχίζουν να διατρέχουν τον κίνδυνο αυτόν. Τα στοιχεία που δημοσιεύονται στον τύπο αναφέρουν πως περισσότερα από 50.000 ακίνητα βρίσκονται υπό την απειλή πλειστηριασμού και τα μισά από αυτά αφορούν πρώτη κατοικία. Για τα ακίνητα αυτά έχουν ήδη εκδοθεί διαταγές πληρωμής και έχουν συνταχθεί οι κατασχετήριες καταθέσεις.

³⁰ Ρουσανόγλου Νίκος Χ., «Οι ενοικιαστές αδυνατούν, οι ιδιοκτήτες ασφυκτιούν», Η Καθημερινή: Οικονομία, 07.07.12, < http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_economy_1_07/07/2012_488175 >, τελ. Επίσκεψη 03.12.12

³¹ Θεοδωρόπουλος Ν., «Βροχή» οι αιτήσεις για εξώσεις, Το Έθνος 26.02.2011, <<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=55606978>>, τελ. Επίσκεψη: 03.12.12

Είναι χαρακτηριστικό πως στο πρώτο 7μηνο του 2011 εκδόθηκαν από το Πρωτοδικείο Αθηνών περισσότερες από 16.000 διαταγές πληρωμής, όταν το ίδιο δικαστήριο είχε εκδώσει για το 2010 και το 2008 περίπου 23.000 και 8000 διαταγές πληρωμής αντίστοιχα.³²

Για τους «εν δυνάμει» νεοάστεγους ως κύριος λόγος απώλειας στέγης αναφέρεται η ανεργία και η μείωση των εισοδημάτων, όμως, για να μπορέσουμε να ερμηνεύσουμε σε μεγαλύτερο βάθος τα αίτια που τους οδήγησαν σε αυτή την κατάσταση είμαστε αναγκασμένοι να ανατρέξουμε στις κοινωνικοοικονομικές μεταβολές των τελευταίων χρόνων. Από το 2008 και έπειτα, σημείο έναρξης της οικονομικής κρίσης, συντελούνται καθημερινά αλλαγές σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο που είναι αδύνατον να προβλεφθούν με ακρίβεια και να καταγραφούν όσο τα φαινόμενα αυτά είναι εν εξελίξει. Γι' αυτό τον λόγο, παρατίθενται επιλεκτικά ορισμένα στοιχεία που θεωρώ ότι συνδέονται με θέματα στέγασης και έχουν δυσμενή κοινωνικό αντίκτυπο καθιστώντας μεγάλο μέρος του πληθυσμού εν δυνάμει στεγαστικά ευάλωτο.

Στον τομέα της απασχόλησης, τα προγράμματα λιτότητας και η παρατεταμένη ύφεση της ελληνικής οικονομίας ανέδειξαν νέα ή όξυναν προϋπάρχοντα (και εν πολλοίς αλληλένδετα) προβλήματα της ελληνικής αγοράς εργασίας: η καλπάζουσα ανεργία, η δραματική αύξηση των επισφαλών μορφών απασχόλησης και της ανασφάλιστης εργασίας, η μη καταβολή δεδουλευμένων ή η μεγάλη καθυστέρηση καταβολής μισθών στους εργαζομένους του ιδιωτικού τομέα, η δραστική μείωση των αμοιβών και η κατάρρευση του συστήματος συλλογικών διαπραγματεύσεων είναι κάποια από αυτά.³³

Οι νομοθετικές παρεμβάσεις στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων και της αγοράς εργασίας υπήρξαν καταγιστικές για την περίοδο 2010-2012.³⁴ Με άξονα την ελαχιστοποίηση των όρων και των μορφών εργασίας και τη μείωση του εργατικού κόστους, διευκολύνθηκαν οι απολύσεις με παράλληλη καταβολή μειωμένου ύψους αποζημίωσης (μείωση αποζημίωσης στο μισό για τις ομαδικές απολύσεις ή και μηδενική αποζημίωση για εργασία έως και 12 μηνών), ενισχύθηκαν ευέλικτες μορφές απασχόλησης (μερική απασχόληση, συμβάσεις ορισμένου χρόνου, δανεισμός προσωπικού, διευθέτηση χρόνου εργασίας) και περικόπηκαν οι κατώτατες αμοιβές που όριζε η Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας (ΕΓΣΣΕ).

³²Ανώνυμος, «Βόμβες» για νοικοκυριά και επιχειρήσεις: Κατασχετήρια για 50.000 κατοικίες, Ημερησία 5.10.2011, <<http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26516&subid=2&pubid=112257250>>, τελ. Επίσκεψη: 03.12.12

³³ Μουρίκη Αλίκη, «Στο βωμό της "ανταγωνιστικότητας": η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και των εργασιακών σχέσεων την περίοδο 2010-2012 και οι επιπτώσεις της στις προοπτικές ανάκαμψης» στο Μουρίκη Α., Μπαλούρδος Δ, Παπαλιού Ο. κ.ά (επιμ), *Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2012*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), Αθήνα 2012, σσ51-83

³⁴ Βλ. παράρτημα 5

Στο ίδιο πνεύμα των περικοπών κινήθηκαν και οι συντάξεις, οι οποίες μειώθηκαν δραματικά, ενώ αυξήθηκαν τα όρια ηλικίας και οι προϋποθέσεις συνταξιοδότησης. Μειώθηκαν επίσης οι παροχές ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, αυξάνοντας με αυτό τον τρόπο τα έξοδα υγείας ιδιαίτερα για τα άτομα με χρόνια προβλήματα και για τους ηλικιωμένους, και καταργήθηκαν πληθώρα κοινωνικών επιδομάτων.

Στα προαναφερθέντα θα πρέπει να συνοπολογίσουμε την φορολογική επίθεση των τελευταίων χρόνων. Το κόστος όχι μόνο απόκτησης αλλά και διατήρησης μιας ιδιόκτητης κατοικίας, σε μια χώρα όπου η ιδιοκατοίκηση είναι γενικευμένη, είναι εξαιρετικά υψηλό. Σε κάποια από τα ήδη δυσβάσταχτα πάγια έξοδα (δημοτικά τέλη, φόροι εισοδήματος, συχνά τόκοι στεγαστικών δανείων, δίδακτρα σχολείων/ φροντιστηρίων, λογαριασμοί ΔΕΗ, ΕΥΔΑΠ κ.α) παρουσιάστηκαν αυξήσεις, ενώ προστέθηκαν και έκτακτες φορολογικές επιβαρύνσεις όπως οι εισφορές ακινήτων (Ε.Ε.Τ.Η.Δ.Ε. έκτακτο ειδικό τέλος ηλεκτροδοτούμενων δομημένων επιφανειών ή αλλιώς «χαράτσι» της ΔΕΗ).³⁵ Η υπερφορολόγηση της ιδιοκτησίας, ως μέτρο εισπρακτικού χαρακτήρα του Μεσοπρόθεσμου Προγράμματος, επιδείνωσε τις ήδη υπάρχουσες σοβαρές δυσκολίες στον τομέα της στέγασης. Να αναφέρουμε πως ήδη από το 2008, σύμφωνα με έρευνα που δημοσιεύτηκε στο «Κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2010», η Ελλάδα συγκαταλεγόταν μεταξύ των χωρών με τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας (20%) όπου το 15% του πληθυσμού αδυνατούσε να διατηρήσει σπίτι με ικανοποιητική θέρμανση, ενώ το 24% αδυνατούσε να αποπληρώσει δόσεις δανείων για αγορά κατοικίας ή να καταβάλει το ενοίκιό του.³⁶

³⁵ Όλα τα παραπάνω επιδέχονται εκτενή ανάλυση, ωστόσο, στα όρια μιας σπουδαστικής διάλεξης δεν μας δίνεται αυτή η δυνατότητα, γι' αυτό θα αρκεστούμε στην ερμηνεία κάποιων παραμέτρων εξ' αυτών.

³⁶ Μπαλούρδος Δ., Ναούμης Μ., «Η φτώχεια στην Ελλάδα. Συγκριτικά στοιχεία με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης», στο Ναούμης Μ., Παπαπέτρου Γ., Σπυροπούλου Ν. κ.ά. (επιμ), Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2010. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), σσ 17-48

~ Ανεργία:

Τα τελευταία χρόνια, η άνοδος της ανεργίας είναι αλματώδης και η δημοσίευση των ποσοστών της καταλαμβάνει πια περίοπτη θέση στα δελτία ειδήσεων και στον καθημερινό τύπο. Τα ποσοστά αυτά, από απλοί δείκτες των τάσεων στην αγορά εργασίας, τείνουν να προσλάβουν τη σημασία βαρομέτρου της κατάστασης στην οποία βρίσκεται η οικονομία και η «κοινωνική υγεία» του τόπου. Τα στοιχεία της Eurostat για την περίοδο 2009-2011 κατατάσσουν την Ελλάδα στην πρώτη θέση των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την υψηλότερη μείωση της απασχόλησης και αύξησης της ανεργίας, ενώ ακολουθούν η Πορτογαλία, η Βουλγαρία, η Ισπανία και η Ιταλία.

Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Ελληνικής στατιστικής αρχής (ΕΛ.ΣΤΑΤ), τον Οκτώβριο του 2012 το ποσοστό ανεργίας ανήλθε σε 26,8% και ο αριθμός των ανέργων στα 1.345.715 άτομα³⁷. Όπως φαίνεται και στον πίνακα 2, οι απώλειες είναι πρωτοφανείς, με σημαντικότερη μεταβολή στο διάστημα 2010-2011.

Πίνακας 2. Απασχολούμενοι, άνεργοι, οικονομικά μη ενεργοί και ποσοστό ανεργίας: Οκτώβριος 2007 – 2012

	Οκτώβριος					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Απασχολούμενοι	4.517.158	4.575.747	4.501.901	4.325.846	3.990.228	3.680.894
Άνεργοι	398.085	373.528	498.211	694.508	977.614	1.345.715
Οικονομικά μη ενεργοί	3.418.937	3.386.899	3.310.201	3.298.663	3.368.306	3.344.478
Ποσοστό ανεργίας	8,1	7,5	10,0	13,8	19,7	26,8

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ). Δελτίο Τύπου. Έρευνα Εργατικού Δυναμικού: Οκτώβριος 2012

³⁷ Για τον ίδιο μήνα (Οκτώβριος 2012), με βάση τα στοιχεία των εγγεγραμμένων στο μητρώο του Οργανισμού Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ), προκύπτει πως το σύνολο των ανέργων με κριτήριο την αναζήτηση εργασίας ανήλθε σε 777.768 άτομα. (ΟΑΕΔ συνοπτική έκθεση: εγγεγραμμένοι στο μητρώο του ΟΑΕΔ , Οκτώβριος 2012, < <http://www.oaed.gr/images/statistika/october2012/synoptekthesioktwbrios2012.pdf>>) Οι αποκλίσεις μεταξύ των στοιχείων της ΕΛ.ΣΤΑΤ και του ΟΑΕΔ εντοπίζονται στους χρησιμοποιούμενους ορισμούς και σε κάποια μεθοδολογικά ζητήματα που επιχειρώ να επεξηγήσω στο παράρτημα 3.

Τα στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ προδίδουν, μεταξύ άλλων, πως η εκπαίδευση παύει να λειτουργεί ως «ασπίδα προστασίας» ενάντια στην ανεργία, γεγονός που σχετίζεται με την άνοδο του μορφωτικού επιπέδου των σημερινών νεοαστέγων.³⁸ Παράλληλα, διακρίνεται έντονος ρυθμός αύξησης της ανεργίας στις μεγάλες ομάδες ηλικιών, οι οποίες διαχρονικά εμφάνιζαν χαμηλά ποσοστά.³⁹ Η τελευταία διαπίστωση, σε συνδυασμό με την αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης και την μείωση των συντάξεων, μπορεί να συσχετιστεί με την αύξηση εμφάνισης νεοαστέγων που βρέθηκαν εκτός στέγης σε ηλικίες λίγο πριν ή κατά τη συνταξιοδότηση. Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις της ΜΚΟ «Κλίμακα», μπορεί το ποσοστό, επί του συνόλου των αστέγων, των ατόμων ηλικίας 55 ετών και άνω να είναι μικρό, ωστόσο εμφανίζει έντονη τάση αύξησης σε σχέση με το παρελθόν.

Με δεδομένες τις οικονομικές συγκυρίες και την εργασιακή ρευστότητα, η διατήρηση της υφιστάμενης θέσης απασχόλησης αποτελεί σήμερα ύψιστο ζητούμενο. Τίποτα δεν θεωρείται πλέον δεδομένο, αφού ανά πάσα στιγμή η ιδιότητα κάποιου ως εργαζομένου μπορεί να ανατραπεί και, όπως είναι εύκολα αντιληπτό, οι προοπτικές είναι θολές για εκείνους που χάνουν τη θέση τους ή προσπαθούν να (επανα-)εισέλθουν στην αγορά εργασίας. Έτσι, απασχόληση και υγεία προβάλλονται ως οι σημαντικότερες προϋποθέσεις για την αντιμετώπιση τόσο του παρόντος όσο και των εξελίξεων που επιφυλάσσει το μέλλον. Όμως, ακόμα και στην περίπτωση διατήρησης ή εύρεσης κάποιας θέσης απασχόλησης, η εργασία σήμερα αδυνατεί να διασφαλίσει από τη φτώχεια καθώς τα εισοδήματα έχουν καταβαρθρωθεί και η αγοραστική δύναμη των μισθών έχει μειωθεί δραστικά.

Κατακρήμνιση Εισοδημάτων:

Η έκθεση του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) αναφέρει πως, μόνο κατά το 2011, τα εισοδήματα των Ελλήνων μειώθηκαν κατά μέσο όρο 25,3%, ενώ κατά τους πρώτους οκτώ μήνες του 2012, όσον αφορά στον ιδιωτικό τομέα, ο μέσος όρος μείωσης των αποδοχών των εργαζομένων ανήλθε σε 21,72%, όπως προκύπτει από πρόσφατα στοιχεία του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας (ΣΕΠΕ).⁴⁰ Με τις νομοθετικές ρυθμίσεις της διετίας 2010-2012,⁴¹ τα κατώτατα όρια αμοιβής της ΕΓΣΣΕ, με τα οποία αμείβεται περίπου το 15% των υπαλλήλων του ιδιωτικού τομέα, υποχώρησαν δραματικά συμπαρασύροντας σε μείωση και το επίδομα ανεργίας. Αντίστοιχα με τον ιδιωτικό, έτσι και στον δημόσιο τομέα, οι επιβληθείσες μειώσεις μισθών και οι νέες φορολογικές επιβαρύνσεις οδήγησαν στην απότομη εκπτώχευση των δημοσίων υπαλλήλων.

³⁸ βλ. παράρτημα 4

³⁹ Στο ίδιο

⁴⁰ Ανώνυμος, «Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΣΕΠΕ κατά 21,72% μειώθηκαν οι μισθοί στον ιδιωτικό τομέα», ΕΤΗΝΟΣ.gr: ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, 22.01.2013, <<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22770&subid=2&pubid=63770496>>, τελ. Επίσκεψη: 25.01.2013

⁴¹ βλ. παράρτημα 5

Πέρα όμως από τη μείωση των αποδοχών, μεγάλη μερίδα των μισθωτών δεν πληρώνονται έγκαιρα τους (μειωμένους) μισθούς τους ή παραμένουν απλήρωτοι για μήνες. Σύμφωνα πάλι με τα στοιχεία του ΣΕΠΕ, ελάχιστες είναι οι επιχειρήσεις που καταβάλλουν στην ώρα τους τις αποδοχές στους εργαζομένους, ενώ ένα 25-30% των επιχειρήσεων πληρώνει εντός τριμήνου.⁴² Οι πρακτικές καθυστέρησης ή μη πληρωμής των εργαζομένων οδηγούν στην αδυναμία των τελευταίων να ανταποκριθούν στις δικές τους οικονομικές υποχρεώσεις.

✍️ Επισφαλής Εργασία:

Τα τελευταία χρόνια, η μερική, η προσωρινή και η εκ περιτροπής απασχόληση κερδίζουν συνεχώς έδαφος εις βάρος της πλήρους και σταθερής απασχόλησης. Οι καταστάσεις αυτές ήταν πάντοτε παρούσες αλλά η συχνότητα εμφάνισής τους και η έντασή τους αυξήθηκαν δραματικά. Σήμερα, οι ευέλικτες αυτές μορφές εργασίας ήδη υπερτερούν της πλήρους απασχόλησης αορίστου χρόνου στις νέες προσλήψεις στον ιδιωτικό τομέα ενώ ολοένα και αυξάνονται οι μετατροπές των συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε ελαστικές μορφές εργασίας. Συγκεκριμένα, τα στοιχεία του ΣΕΠΕ⁴³ για το πρώτο τετράμηνο του 2012 δείχνουν πως περίπου μία στις δύο νέες προσλήψεις (για την ακρίβεια 46%) αφορούν σε μερική ή εκ περιτροπής απασχόληση ενώ είναι εμφανής η τάση περαιτέρω αύξησης της αναλογίας αυτής.⁴⁴

Η ανασφάλιστη εργασία είναι μια άλλη μορφή εργασίας που παρουσιάζει ανοδική τάση. Σύμφωνα με δειγματοληπτικούς ελέγχους, η αδήλωτη εργασία ανέρχεται για το πρώτο τετράμηνο του 2012 στο 36,3% του συνόλου της απασχόλησης έναντι 28,9% για το αντίστοιχο διάστημα του 2011.

⁴² Γεωργιάκης Ηλίας, «Δεν παίρνουν τον μισθό τους 400.000 εργαζόμενοι» Τα νέα 14.03.2012, <<http://www.tanea.gr/news/economy/article/4702246/?iid=2>>, τελ. Επίσκεψη: 19.12.12

⁴³ Ανώνυμος, «Κατακόρυφη αύξηση των ελαστικών μορφών εργασίας», news247 18.05.2012, <http://news247.gr/eidiseis/oikonomia/ergasia/katakoryfhs_anodos_twn_elastikwn_morfwn_ergasias.1781476.html>, τελ. Επίσκεψη: 18.12.12

⁴⁴ Σύμφωνα πάλι με την ίδια πηγή, το ποσοστό των συμβάσεων μερικής απασχόλησης προς το σύνολο των συμβάσεων ανήλθε σε 35% για το πρώτο τετράμηνο του 2012 έναντι 26,2% για το έτος 2010 ενώ το ποσοστό των συμβάσεων εκ περιτροπής εργασίας ανήλθε σε 11% έναντι 6,8% για τα ίδια χρονικά σημεία αναφοράς. Αντίστοιχα, οι συμβάσεις πλήρους απασχόλησης μειώθηκαν από το 67% του συνόλου το 2010 στο 56,5% το πρώτο τετράμηνο του 2012

Ως «μηχανισμό άμυνας» προκειμένου να αποκρούσουν τις πολλαπλές πιέσεις που γεννάει η οικονομική κρίση, τα Ελληνικά νοικοκυριά αναγκάζονται, σε πρώτο στάδιο, να μειώσουν τα έξοδά τους στο βαθμό που, σε κάποιες περιπτώσεις, αναγκάζονται να στερούνται αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης, διατροφής ή/και εκπαίδευσης των παιδιών. Όταν οι περικοπές στις δαπάνες δεν είναι ικανές να αποδώσουν τα επιθυμητά ποσά, πιθανότατα για την καταβολή της δόσης του δανείου ή του μηνιαίου ενοικίου, μέρος του κόστους μετακυλιέται σε τρίτους. Συχνά η οικογένεια και το στενό περιβάλλον επωμίζονται μέρος των προβλημάτων, ωστόσο δεν είναι πάντα σε θέση να ανταπεξέλθουν στις ιδιαίτερες συνθήκες και οι δυνατότητες οικονομικής στήριξης δεν είναι απεριόριστες. Άλλωστε, κάθε νοικοκυριό έχει πια έναν ή και περισσότερους ανέργους οπότε δεν είναι σε θέση να προσφέρει τη βοήθεια που μέχρι τώρα προσέφερε. Μπορούμε όμως να πούμε πως τα άτυπα δίκτυα υποστήριξης, αν και εμφανίζονται αποδυναμωμένα, συνεχίζουν να παρέχουν σε κάποιες περιπτώσεις στήριξη στα μέλη τους. Απόδειξη αποτελεί η πρακτική της συγχώνευσης νοικοκυριών δηλαδή της συμβίωσης δύο συγγενικών νοικοκυριών κάτω από την ίδια στέγη με στόχο να δημιουργηθεί επιπλέον εισόδημα για την αντιμετώπιση των τακτικών και έκτακτων οικονομικών υποχρεώσεων. Επίσης, έχει κάνει την εμφάνισή της μια τάση επιστροφής ατόμων στην μητρική/ πατρική εστία, ακόμα και όταν τα άτομα αυτά έχουν δημιουργήσει δική τους οικογένεια. Παράλληλα, να επισημάνουμε πως το ποσοστό των ατόμων κάτω των 30 ετών που, λόγω οικονομικών και άλλων λόγων, δεν αυτονομήθηκαν και παρέμειναν στην οικία των γονέων είναι μεγάλο. Σύμφωνα με μια δειγματοληπτική έρευνα που έγινε το Μάιο του 2005 από τη Σχολή Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης του Πανεπιστημίου Αθηνών, το 68% των ενηλίκων που είναι κάτω των 30 ετών συμβιώνουν με τους γονείς τους στην ίδια στέγη.⁴⁵

Στις περιπτώσεις απουσίας ισχυρών κοινωνικών δικτύων, η κατάσταση για τα άτομα και για ολόκληρες οικογένειες ατόμων είναι δυσχερέστερη και οι πιθανότητες να βρεθούν στο δρόμο αυξάνονται δραματικά.

Διόλου τυχαία δεν μπορεί να θεωρηθεί η αυξανόμενη εμφάνιση ενεχυροδανειστηρίων και καταστημάτων αγοράς χρυσού που έχουν πλημμυρίσει τη χώρα την περίοδο 2010-2012 (και σύμφωνα με το ΣΔΟΕ ξεπερνούν σε παραβατικότητα το 60%) αναζητώντας πελάτες στον απελπισμένο πληθυσμό.

ΕΚΤΙΜΟΥΜΕ ΑΜΕΣΑ
ΔΩΣΕ ΧΡΥΣΟ ΠΑΡΕ ΧΡΗΜΑ

ΕΝΕΧΥΡΟΔΑΝΕΙΣΤΗΡΙΟ
ΔΙΝΕΙΣ - ΠΑΙΡΝΕΙΣ

Μετρητά στο χέρι

Αγοράζουμε:
Χρυσό & ασήμι
κοσμήματα, νομίσματα, ενέχυρα

⁴⁵ Έρευνα: «Η Νέα Γενιά στην Ελλάδα Σήμερα», Πανεπιστήμιο Αθηνών: Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ και Εταιρεία Δημοσκοπήσεων ALCO για λογαριασμό της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, Μάιος 2005

Οι συνθήκες που δημιουργούνται από την οικονομική ανέχεια και την εργασιακή επισφάλεια οδηγούν συχνά τους ανθρώπους σε «αδιέξοδο» από το οποίο νιώθουν πως αδυνατούν να ξεφύγουν και έχουν, μεταξύ άλλων, επιζήμιες επιπτώσεις για την ψυχική υγεία του πληθυσμού.⁴⁶ Σημαντικό είναι να επισημάνουμε πως η ύπαρξη ψυχοπαθολογίας και εξαρτήσεων στους νεοαστέγους δεν αποτελεί αιτία απώλειας στέγης για τους ανθρώπους αυτούς (όπως συμβαίνει στο υποσύνολο i) αλλά, αντί να προϋπάρχει, εμφανίζεται ως απόρροια της έλλειψης στέγης. Ας αναφερθούμε λοιπόν σε κάποιες παρατηρήσεις των τελευταίων χρόνων:

Σύμφωνα με τους ψυχιάτρους, από την αρχή της οικονομικής κρίσης παρατηρείται αύξηση των ψυχικών νοσημάτων με τα περισσότερα περιστατικά να διαγιγνώσκονται με κατάθλιψη και με ψυχοσωματικά συμπτώματα (ιδίως αγχώδεις διαταραχές, φοβίες, κρίσεις πανικού).⁴⁷ Στο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχιάτρων αναφέρθηκε πως κατά 92% αυξήθηκαν οι ψυχικά ασθενείς που επισκέφθηκαν τα ιατρεία του Ευαγγελισμού στο διάστημα 2008-2011 ενώ στο διάστημα 2006-2011 παρουσιάστηκε αύξηση 35% στη χρήση αντικαταθλιπτικών χαπιών. Στο ίδιο συνέδριο έγινε συσχέτιση ψυχικών νοσημάτων και χρηματικών οφειλών και αναφέρθηκε πως το 23% των ατόμων με ψυχικό νόσημα έχουν τρέχοντα δάνεια.⁴⁸ Η αλματώδης αύξηση των ψυχικών νοσημάτων συνοδεύτηκε και με παράλληλη αύξηση των αυτοκτονιών. Σύμφωνα με τα στοιχεία που διαβιβάστηκαν στη Βουλή από το Υπουργείο Δημοσίας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη η αύξηση που παρουσίασαν οι αυτοκτονίες και οι απόπειρες αυτοκτονίας από το 2009 έως το 2012 ήταν της τάξης του 37%.⁴⁹

⁴⁶ Σύμφωνα με έρευνα σε 26 χώρες της Ε.Ε για το διάστημα 1970-2006 διαπιστώθηκε ότι για κάθε αύξηση 1% της ανεργίας υπήρξε αύξηση 0,79% στις αυτοκτονίες και 0,79% στις ανθρωποκτονίες. Stuckler D, Basu S, Suhrcke M, Mc Kee M. "The health implications of a financial crisis: a review of the evidence", *Ulster Med Journal* 2009, University of Oxford, UK, Department of Sociology.

⁴⁷ Σε έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στις ΗΠΑ κατά το κραχ του '29, στην πρώην Σοβιετική Ένωση και στις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ κατά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού παρατηρήθηκαν αντίστοιχα φαινόμενα αύξησης των ψυχιατρικών νοσημάτων.

⁴⁸ Ανώνυμος, «Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχιάτρων: Η κρίση βλάπτει σοβαρά την ψυχική υγεία», *ETHNOS:ΚΟΙΝΩΝΙΑ*, 17.2.2012, <<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=63618441>>, τελ. Επίσκεψη: 25.12.2012

⁴⁹ Ανώνυμος, «Στοιχεία της ΕΛ.ΑΣ.: Δραματική αύξηση στις αυτοκτονίες λόγω κρίσης- Ελλάδα», Τα νέα online, 22.11.2012, <<http://www.tanea.gr/news/greece/article/4769785/?iid=2>>, τελ. Επίσκεψη: 25.12.12

Η οικονομική- και όχι μόνο- κρίση έφερε στο προσκήνιο το πρόβλημα των αστέγων με τον πιο δραματικό τρόπο και ανέκυψε το διττό πρόβλημα της αποδυνάμωσης των άτυπων δικτύων υποστήριξης, δηλαδή του κυρίαρχου μοντέλου πρόνοιας του ευρωπαϊκού νότου, και ενός ελάχιστα αποτελεσματικού κοινωνικού κράτους. Ο υπολειμματικός χαρακτήρας της κοινωνικής και προνοιακής πολιτικής και οι υπολειμματούσες υπηρεσίες αναδεικνύονται σήμερα ακόμη εντονότερα, ενώ -στο βωμό της ανταγωνιστικότητας και με την απειλή της πτώχευσης- περικόπεται περαιτέρω το κόστος που απαιτεί το κράτος πρόνοιας.⁵⁰

Το κοινωνικό κράτος, μάλιστα, συρρικνώνεται σε μια περίοδο που οι ανάγκες του πληθυσμού αυξάνονται. Η εξαθλίωση οδηγεί στην αύξηση της εγκληματικότητας και των παραβατικών συμπεριφορών ενώ εγκυμονεί τον κίνδυνο επιδείνωσης των κοινωνικών σχέσεων και εκδήλωσης βίαιων κοινωνικών αναταραχών. Τα ντόπια οικονομικά στρώματα που νιώθουν αδικημένα και έχουν οδηγηθεί στην ένδεια και στην μιζέρια αναζητούν αποδιοπομπαίους τράγους και ως λύση επικαλούνται την επιστροφή στην καθαρότητα των παραδοσιακών αξιών, ανοίγοντας το δρόμο σε ακροδεξιές εκδοχές.

Οι άστεγοι στη σημερινή συγκυρία, αφήνονται στο περιθώριο χωρίς καμία συντονισμένη κρατική πρωτοβουλία για τη στήριξή τους και τη συνολική αντιμετώπιση του φαινομένου. Οι όποιες προσπάθειες γίνονται για την ανακούφιση των πληγέντων είναι αποσπασματικές, δηλαδή, ελλείπει οργανωμένου στρατηγικού σχεδιασμού δράσης, και γίνονται στο επίπεδο των Δήμων, των ΜΚΟ ή της εκκλησίας Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων εξαντλούνται σε φιλανθρωπικού τύπου «λύσεις» (συσσίτια, παροχή ρούχων) με καθαρά επιδοματική λογική που, αν και συνεισφέρουν σημαντικά, δε δύνανται να βοηθήσουν στην επανένταξη των αστέγων στην κοινωνία, ως ενεργά και παραγωγικά μέλη.⁵¹ (σύμφωνα και με την Κινέζικη παροιμία, άλλωστε, αν θες να χορτάσεις έναν άνθρωπο για μία μέρα δώσ' του ένα ψάρι. Αν θες να τον χορτάσεις για μια ζωή μάθε του ψάρεμα..)

⁵⁰ Παρόλο που τα δεδομένα για τις ευρωπαϊκές οικονομίες δείχνουν ότι οι βόρειες ευρωπαϊκές χώρες που διαθέτουν ισχυρό κράτος πρόνοιας είναι συγχρόνως και πιο ανθεκτικές οικονομικά.

⁵¹ Στους ξενώνες της Αγγλικανικής Εκκλησίας στη Μεγάλη Βρετανία οι τρόφιμοι ακολουθούν αυστηρό πρόγραμμα, ξυπνούν νωρίς, πηγαίνουν σε συνεντεύξεις για δουλειά ή παρακολουθούν εκπαιδευτικά προγράμματα. Ακόμα, τους παρέχεται επίδομα στέγασης, το οποίο είτε χρησιμοποιούν για να νοικιάσουν είτε το δίνουν στη δομή, όπου φιλοξενούνται. Φιλοδοξία αυτής της πολιτικής είναι η έλλειψη στέγης να αποτελεί ένα μεταβατικό στάδιο στη ζωή των πολιτών και όχι μια μόνιμη κατάσταση. (Φωτιάδη Ι. , όπ.αν)

Την ίδια στιγμή, ανύπαρκτα είναι τα προληπτικά μέτρα για την προάσπιση των «εν δυνάμει» αστέγων ώστε να μην βγουν στο δρόμο (εξαίρεση αποτελεί η προσωρινή ρύθμιση για την αναστολή των πλειστηριασμών σε περίπτωση πρώτης κατοικίας) και ελάχιστες είναι οι πρωτοβουλίες για εξεύρεση εργασίας και κοινωνική επανένταξη σε αστέγους.

Στον αντίποδα της πρόνοιας για τους αστέγους κινούνται και τα σενάρια ισοπεδωτικής αντιμετώπισής τους ως μια «μη υγιή», στο σύνολό της, κοινωνική ομάδα που, μαζί με άλλες, εύκολα στοχοποιείται για την υποβάθμιση του κέντρου της πρωτεύουσας και συνεπώς απαιτεί εκδίωξη προκειμένου να επανεγκατασταθούν στο κέντρο τα «υγιή» μεσοαστικά στρώματα (ΥΠΕΚΑ). Άστεγοι, τοξικομανείς, μετανάστες και ιερόδουλες, κατά τον κύριο δημόσιο λόγο είναι ανεπιθύμητοι γιατί κηλιδώνουν οπτικά την όψη της πόλης και συνδέονται με την (αν)ασφάλεια, λειτουργώντας ως τροχοπέδη για επενδυτικά σχέδια ιδιωτικής ή δημόσιας πρωτοβουλίας.⁵²

Ενδεικτική είναι η παρακάτω αναφορά που δημοσιεύτηκε στο κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2012 (ΕΚΚΕ- Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών) από συνέντευξη που πραγματοποιήθηκε σε άστεγο σχετικά με το πώς αντιμετωπίζει το κράτος τους αστέγους:

«Οι άστεγοι δεν είναι αμιγής πληθυσμός. Υπάρχουν άνθρωποι που έχουν ψυχολογικά προβλήματα, άνθρωποι που έχουν προβλήματα εξαρτήσεων, υπάρχουν οι νέο-άστεγοι που είναι σαν και εμένα, που κάποια στιγμή έπεσαν θύματα της κρίσης.[...] Αυτές οι ομάδες είναι βασικά ο καθρέφτης όλης της υπόλοιπης κοινωνίας. Είναι ένας μικρόκοσμος, ο οποίος αποτελείται από χιλιάδες κόσμο πλέον. Το κράτος είναι ανύπαρκτο γι αυτούς, όπως και ο άστεγος είναι ανύπαρκτος για το κράτος. Είναι αμοιβαία. Το κράτος τον αγνοεί. Όχι μόνο τον αγνοεί, αλλά προσπαθεί να τον έχει και στο περιθώριο. Αυτό το περιθώριο όμως μεγάλωσε...»

⁵² Ζήφου Μ, Καλατζοπούλου Μ., Σαμαρινός Π., Χατζηκωνσταντίνου Ε., «Σχεδιασμοί για το κέντρο της Αθήνας στη συγκυρία της κρίσης», encounter Athens 14.05.2011, < http://encounterathens.files.wordpress.com/2011/05/encounter_sxediasmos_teliko_14-5-2011.pdf>, τελ. Επίσκεψη: 10.12.12

Οι ποικίλες αιτίες που ωθούν στην απώλεια στέγης και οι ασύμπτωτες μεταξύ τους κοινωνικές ομάδες και υπο-ομάδες που πλήττονται καθιστούν αδύνατη την πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου από έναν και μόνο οργανισμό ωστόσο αναγκαία θεωρείται η ίδρυση ενός συντονιστικού θεσμού που θα συλλέγει και θα χρησιμοποιεί τα δεδομένα από τους εμπλεκόμενους φορείς. Για να καταπολεμηθεί, ή τουλάχιστον να μετριαστεί, το πρόβλημα είναι απαραίτητη η όσμωση μεταξύ επιστημονικής έρευνας και πολιτικού σχεδιασμού σε επίπεδο στρατηγικό, οργανωτικό και λειτουργικό. Παραδείγματα από διεθνείς στεγαστικές πολιτικές θα πρέπει να μας απασχολήσουν, ακόμη και αν, σε κάποιες περιπτώσεις, πρόκειται περισσότερο για ιδέες που πηγάζουν από πρακτικές που υιοθετήθηκαν στο εξωτερικό παρά για άμεσα εφαρμόσιμες προτάσεις για τη χώρα μας (πχ. νομοθετική κατοχύρωση του δικαιώματος σε κατοικία ως νομική υποχρέωση του κράτους-Σκωτία, προγράμματα κοινωνικής κατοικίας ανά τον κόσμο, πολιτικές για τα κενά- αναξιοποίητα κτήρια, θεσμοθέτηση καταλήψεων για κάλυψη στεγαστικών αναγκών- παλαιότερα στη Βρετανία, από το 1971 στην Ολλανδία κτλ)⁵³

Κλείνοντας, η περιθωριοποίηση ατόμων και ομάδων οφείλεται συχνά σε αδυναμία του κοινωνικού συστήματος να τους εντάξει και όχι σε αδυναμία των ίδιων να ενταχθούν. Το κόστος του κοινωνικού αποκλεισμού των αστέγων (ηθικό, πολιτικό, πολιτιστικό, οικονομικό κτλ) και τα οφέλη από την αντιμετώπιση του ζητήματος της έλλειψης στέγης, δεν αφορούν μόνο στα περιθωριοποιημένα θύματα αλλά και στην κοινωνία στο σύνολο της. Γιατί όταν η κοινωνία ανέχεται τόσο πόνο στις παρυφές της δε σημαίνει τίποτε άλλο από το ότι η ίδια η κοινωνία νοσεί.

“Ας σταθούμε συνειδητά ενεργοί και όχι παθητικά φιλόανθρωποι στο πρόβλημα των αστέγων”

⁵³ Βαταβάλη Φερενίκη, Σιατίτσα Δήμητρα, «Η “κρίση” της κατοικίας και η ανάγκη για μία νέα στεγαστική πολιτική», encounter Athens 11.05.2011, < <http://encounterathens.files.wordpress.com/2011/05/politikes-gia-thn-katoikia-11mai11.pdf>>, τ.ε.λ. Επίσκεψη: 10.12.12

1) ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΕΘΝΟΣ

ETHOS – Ευρωπαϊκή Τυπολογία για την ελλειψη στεγης και τον αποκλεισμο απο την κατοικια

Η ελλειψη στεγης είναι ένα απο τα κύρια προβλήματα που συμπεριλαμβάνει η Στρατηγική για την Κοινωνική Προστασία και Ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η πρόληψη της ελλειψης στεγης και η επαναστάση των αστέγων απαιτεί την κατανόηση των διαδικασιών που οδηγούν σε αυτήν και άρα μια ευρεία αντίληψη για το τι σημαίνει ελλειψη στεγης.

Η FEANTSA (Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία των οργανώσεων που εργάζονται με τους αστέγους) έχει αναπτύξει μια τυπολογία για την ελλειψη στεγης και τον αποκλεισμο από την κατοικια, που ονομάζεται ETHOS.

Η τυπολογία αυτή ξεκινάει από την κατανόηση του ότι υπάρχουν τρεις παράμετροι που συνιστούν την έννοια του " σπιτιού", η ελλειψη των οποίων περιγράφει την ελλειψη στεγης:

- Το να έχει κάποιος σπίτι σημαίνει ότι έχει ένα κατάλληλο οικημά (η χώρα), στο οποίο το άτομο και η οικογένεια του έχουν την αποκλειστική κυριότητα (φυσική διάσταση)

- Το να είναι κανείς σε θέση να διαθέτει προσωπικό χώρο και να απολαμβάνει τις κοινωνικές του σχέσεις (κοινωνική διάσταση) και
- Το να έχει κανείς έναν νόμιμο τίτλο για την ιδιοκτησία ενός χώρου (νομική διάσταση).

Αυτή η ανάλυση οδηγεί στις 4 κύριες διαφοροποιήσεις: Άστεγοι στον δρόμο, Ελλειψη κατοικίας, Επισφαλής στέγη και Αναρκαρής ή Ακατάλληλη στέγη, οι οποίες όλες υποδηλώνουν την ελλειψη σπιτιού.

Κατά συνέπεια η τυπολογία ETHOS κατατάσσει τους ανθρώπους που είναι άστεγοι σύμφωνα με τις συνθήκες διαβίωσης και στέγασης: Οι 4 αυτές βασικές εννοιολογικές κατηγορίες χωρίζονται σε 13 υποκατηγορίες σύμφωνα με επιμέρους λειτουργικούς ορισμούς, ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την καταγραφή και την χαρτογράφηση του προβλήματος, την εξέλιξη και παρακολούθηση του φαινομένου και την αξιολόγησή του.

	Λειτουργικός Ορισμός	Συνθήκες Διαβίωσης	Γενικοί Προσδιορισμοί Όρων Κατοικίας
ΑΣΤΕΓΟΙ ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ	1 Άνθρωποι που ζουν στο δρόμο	1.1 Διαμονή σε δημόσιους χώρους ή εξωτερικούς χώρους	Διαμονή στο δρόμο ή σε δημόσιους χώρους, χωρίς το κατάλυμα να μπορεί να θεωρηθεί τόπος κατοικίας
	2 Διαμονή σε χώρους για επείγουσες περιπτώσεις	2.1 Διαυκτέρευση σε ξενώνες ύπνου	Άνθρωποι χωρίς σταθερό τόπο διαμονής, που χρησιμοποιούν για διαυκτέρευση υποβαθμισμένα καταλύματα.
ΣΤΕΡΩΜΕΝΟΙ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	3 Διαμονή σε ξενώνες για αστέγους	3.1 Διαμονή σε ξενώνα για άστεγους 3.2 Προσωρινή παραμονή σε ξενώνα για άστεγους 3.3 Υποστηριζόμενη διαμονή σε μεταβατικό στάδιο	Ο χρόνος παραμονής ορίζεται να είναι σύντομος*
	4 Φιλοξενία σε ξενώνες γυναικών	4.1 Διαμονή σε ξενώνες για γυναίκες	Σύντομη* φιλοξενία γυναικών, που έχουν βιώσει ενδο-οικογενειακή βία.
	5 Διαμονή σε κέντρα για μετανάστες πρόσφυγες	5.1 Προσωρινή φιλοξενία σε κέντρα υποδοχής για αιτούντες άσυλο 5.2 Προσωρινή φιλοξενία για μετανάστες	Βραχυχρόνια φιλοξενία σε χώρους υποδοχής λόγω νομικής εκκρεμότητας.
	6 Πρόσωπα που φεύγουν από ιδρύματα	6.1 Εξιτήριο από σωφρονιστικά καταστήματα – Αποφυλακίζομενοι 6.2 Εξιτήριο από Ψυχιατρεία και άλλα Νοσοκομεία ή αποφυγή από Θεραπευτικά προγράμματα για χρήση ουσιών 6.3 Λήξη φιλοξενίας σε Ιδρύματα Παιδικής Προστασίας /στέγες ανήλικων	Δεν υπάρχει άλλη κατοικία πριν την αποφυλακισή Παράταση της νοσηλείας λόγω της ελλειψης στεγης Δεν πιστοποιείται η ύπαρξη κατοικίας (με την συμπλήρωση των 18 χρόνων)
	7 Πρόσωπα που λαμβάνουν μακροχρόνια υποστήριξη	7.1 Στεγαστική φροντίδα για ηλικιωμένους αστέγους 7.2 Υποστηριζόμενη διαμονή για πρώην αστέγους	Διαμονή μακράς διάρκειας* και παροχή φροντίδας για πρώην αστέγους
	ΕΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	8 Άνθρωποι που ζουν σε επισφαλή κατοικία	8.1 Προσωρινή φιλοξενία σε συγγενείς ή φίλους (από ανάγκη) 8.2 Διαμονή σε καθεστώς παράνομης ή παράτυπης υπνοκομίας 8.3 Παράνομη καταπάτηση γης (για στεγαστικό σκοπό)
9 Άνθρωποι που ζουν υπό την απειλή έξωσης		9.1 Αναγκαστική έξωση με δικαστική εντολή από εννοικιαζόμενη κατοικία 9.2 Εντολή κατάσχεσης ιδιόκτητης κατοικίας	Όπου εντολές για έξωση είναι σε ισχύ
10 Πρόσωπα που ζουν υπό την απειλή βίας		10.1 Διαμονή στην οικογενειακή εστία με καταγεγραμμένα από την αστυνομία περιστατικά βίας	Όταν η αστυνομία λαμβάνει μέτρα για να εξασφαλιστεί ασφαλή διαμονή σε θύματα ενδοοικογενειακής βίας
ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΠΟΥ ΔΙΑΒΙΟΥΝ ΣΕ ΑΚΑΤΑΛΛΗΛΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ		11 Άνθρωποι που ζουν σε προσωρινά ή πρόχειρα καταλύματα	11.1 Τραχόσπιτα – Αυτοκίνητα 11.2 Μη συμβατικές κατασκευές 11.3 Προσωρινές κατασκευές
	12 Άνθρωποι που ζουν σε ακατάλληλα καταλύματα	12.1 Κατελιμμένα κτίρια ακατάλληλα για κατοίκηση	Χώρος που θεωρούνται ακατάλληλοι για κατοίκηση σύμφωνα με την υπάρχουσα νομοθεσία
	13 Διαμονή υπερβολικά μεγάλου αριθμού ανθρώπων στον ίδιο χώρο	13.1 Υπέρβαση του ανώτατου επιτρεπτού ορίου συνωστισμού σε κατοικία	Υπέρβαση του ανώτατου επιτρεπτού εθνικού ορίου ανθρώπων ανά χρησιμοποιούμενο δωμάτιο ή επιφάνεια κατοικίας ανά άτομο.

Σημείωση: * Ως διαμονή σύντομης διάρκειας ορίζεται χρόνος λιγότερος του έτους
 Ως διαμονή μακράς διάρκειας ορίζεται χρόνος πέραν του έτους
 Αυτός ο ορισμός είναι συμβατός με τους ορισμούς των απογραφών, όπως συνιστώνται στην Έκθεση του 2006 της UNICE / EUROSTAT

European Federation of National Associations Working with the Homeless AISBL
 Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri AISBL

EL

194, Chaussée de Louvain ■ 1210 Brussels ■ Belgium ■ Tel.: +32 2 538 66 69 ■ Fax: +32 2 539 41 74 ■ ethos@feantsa.org ■ www.feantsa.org

2) ΝΟΜΟΣ 4052/2012 ΆΡΘΡΟ 29**ΟΡΙΣΜΟΣ ΑΣΤΕΓΟΥ**

Οι τρεις διατάξεις του άρθρου αναφέρουν τα εξής:

1 Αναγνωρίζονται οι άστεγοι ως ευπαθής κοινωνική ομάδα, στην οποία παρέχεται κοινωνική προστασία. Ως άστεγοι ορίζονται όλα τα άτομα που τα οποία διαμένουν νόμιμα στη χώρα, τα οποία στερούνται πρόσβασης ή έχουν επισφαλή πρόσβαση σε επαρκή ιδιόκτητη, ενοικιαζόμενη ή παραχωρημένη κατοικία που πληροί τις αναγκαίες προδιαγραφές και διαθέτει τις βασικές υπηρεσίες ύδρευσης και ηλεκτροδότησης.

2. Στους άστεγους περιλαμβάνονται ιδίως αυτοί που διαβιούν στο δρόμο, σε ξενώνες, αυτοί που φιλοξενούνται από ανάγκη προσωρινά σε ιδρύματα ή άλλες κλειστές δομές καθώς και αυτοί που διαβιούν σε ακατάλληλα καταλύματα.

3. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και του εκάστοτε συναρμόδιου υπουργού που δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ρυθμίζονται τα ειδικότερα θέματα εφαρμογής της παρούσας, ιδίως το περιεχόμενο, η έκταση και ο χρόνος παροχής κοινωνικής προστασίας, καθώς και η διαδικασία και οι φορείς υλοποίησης της καταγραφής των αστέγων.

3) ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛ.ΣΤΑΤ ΚΑΙ ΤΟΥ ΟΑΕΔ ΓΙΑ ΤΑ ΕΠΙΠΕΔΑ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

Πληροφορίες για τους ανέργους έχουμε από δύο πηγές: από τον ΟΑΕΔ (Οργανισμό απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού) και από τις ΕΕΔ (Έρευνες Εργατικού Δυναμικού) της ΕΛ.ΣΤΑΤ (Ελληνικής Στατιστικής Αρχή). Τα αποτελέσματα που ανακοινώνονται από τους δύο φορείς διαφέρουν μεταξύ τους, ενίοτε σημαντικά, προκαλώντας σύγχυση και εγείροντας το ερώτημα για το ποια από τις δύο μπορεί να εκτιμήσει ρεαλιστικότερα το επίπεδο και την εξέλιξη της ανεργίας. Οι διαφορές τους οφείλονται στους χρησιμοποιούμενους ορισμούς, δηλαδή στο ποιος θεωρείται «άνεργος», και σε κάποια μεθοδολογικά ζητήματα.

Η ΕΛ.ΣΤΑΤ χρησιμοποιεί ως ορισμό για την ανεργία το συμβατικό ορισμό της ανεργίας του Διεθνούς Οργανισμού για την Εργασία (ILO) όπου άνεργα θεωρούνται τα άτομα «χωρίς εργασία» που είναι «διαθέσιμα για εργασία» και ταυτόχρονα «αναζητούν εργασία». Είναι δηλαδή άνω των 15 ετών που κατά την περίοδο αναφοράς δεν είχαν καθόλου αμειβόμενη εργασία, παρόλο που ήταν διαθέσιμοι να αναλάβουν, και είχαν προβεί σε βήματα για ανεύρεση εργασίας.

Από την άλλη μεριά, ο ΟΑΕΔ εγγράφει στο μητρώο ανεργίας άτομα που είτε αναζητούν, είτε δεν αναζητούν εργασία, ανεξάρτητα από τη θέση τους στην αγορά εργασίας (απασχολούμενοι, άνεργοι, εκτός εργατικού δυναμικού). Ο διαχωρισμός ανάμεσα σε «αναζητούντες εργασία» και σε «μη αναζητούντες εργασία» γίνεται βάσει δήλωσης των

ίδιων των ατόμων. Οι «αναζητούντες εργασία» είναι σύμφωνα με την κοινή αντίληψη του όρου οι άνεργοι ενώ στην κατηγορία των «μη αναζητούντων εργασία» καταχωρούνται τα άτομα που δεν αναζητούν εργασία αλλά και οι εποχιακοί εργαζόμενοι.

Εξαιτίας της υιοθέτησης διαφορετικών ορισμών από τους δύο οργανισμούς, ο πληθυσμός που καταγράφεται ως άνεργος δεν ταυτίζεται αλλά συμπίπτει μερικώς.

Η ΕΛ.ΣΤΑΤ, σε αντίθεση με τον ΟΑΕΔ, αδιαφορεί για το καθεστώς νομιμότητας των ξένων υπηκόων και τα αποτελέσματα των ΕΕΔ προέρχονται από δειγματοληπτική έρευνα και συνεπώς επιβαρύνονται με τα γνωστά προβλήματα των ερευνών (δειγματοληπτικά και άλλα σφάλματα).

Τα αποτελέσματα του ΟΑΕΔ συλλέγονται από τις δημόσιες υπηρεσίες απασχόλησης (ΔΥΑ) και συνεπώς έχουν το πλεονέκτημα πως δεν βασίζονται σε δειγματοληπτική έρευνα. Οι άνεργοι εγγράφονται στις ΔΥΑ όταν επιθυμούν να βρουν δουλειά, να λάβουν κάποια οικονομική υποστήριξη, ή/και να συμμετάσχουν σε κάποιο από τα ενεργητικά μέτρα για την απασχόληση. Ταυτόχρονα, ο ΟΑΕΔ λειτουργεί και ως οργανισμός ασφάλισης (η εγγραφή ανέργου είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη λήψη επιδόματος ανεργίας) και παρέχει επίσης τα περισσότερα από τα προγράμματα ανακούφισης των ανέργων.

Στις λίστες του ΟΑΕΔ σπανίως εμφανίζονται οι αγρότες και τα άτομα που διαμένουν σε αραιοκατοικημένες περιοχές και υποαντιπροσωπεύονται οι νέοι και οι κάτοχοι δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το τελευταίο εξηγείται αν αναλογιστεί κανείς πως πολλοί νέοι δεν έχουν ιδιαίτερα κίνητρα να εγγραφούν ως άνεργοι στον ΟΑΕΔ από τη στιγμή που, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, οι νεοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας δεν δικαιούνται επίδομα ανεργίας.

Καραντινός Δημήτρης, « Αγορά εργασίας, εγγεγραμμένη ανεργία και ροές Εργατικού δυναμικού κατά τη διάρκεια της τρέχουσας οικονομικής ύφεσης» στο Μουρίκη Α., Μπαλούρδος Δ, Παπαλιού Ο. κ.ά (επιμ), *Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2012*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), Αθήνα 2012, σελ 85-104

4) ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ: ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2012

Πίνακας 2. Ποσοστό ανεργίας κατά φύλο: Οκτώβριος 2007 – 2012

Φύλο	Οκτώβριος					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Άρρενες	5,1	4,9	7,4	11,1	17,1	24,1
Θήλεις	12,4	11,4	13,6	17,6	23,1	30,4
Σύνολο	8,1	7,5	10,0	13,8	19,7	26,8

Πίνακας 3. Ποσοστό ανεργίας, κατά ομάδες ηλικιών: Οκτώβριος 2007 – 2012³

Ομάδες ηλικιών	Οκτώβριος					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
15-24 ετών	22,9	22,1	28,5	34,7	46,7	56,6
25-34 »	11,6	10,6	13,0	18,9	27,0	34,1
35-44 »	6,3	6,1	8,3	11,6	15,9	23,3
45-54 »	4,5	4,5	6,9	9,3	14,1	19,5
55-64 »	3,1	3,1	4,9	6,8	9,0	15,4
65-74 »	1,4	0,8	1,0	1,9	3,6	4,9
Σύνολο	8,1	7,5	10,0	13,8	19,7	26,8

Παρατηρήσεις:

Για το διάστημα 2010-2011, όπου παρατηρήθηκε και η μεγαλύτερη απώλεια θέσεων εργασίας, μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση της ανεργίας καταγράφηκε στα άτομα με μεσαίο επίπεδο εκπαίδευσης (κατά 46,7%), ακολούθησαν αυτά με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης (κατά 40,3%), ενώ μικρότερη αύξηση της ανεργίας αντιμετώπισαν τα άτομα με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης (κατά 35,4%). Συμπερασματικά, η εκπαίδευση δεν προστατεύει πια από την ανεργία

Η ανεργία στις γυναίκες εξακολουθεί να είναι υψηλότερη απ' ό τι στους άντρες, ωστόσο η ψαλίδα μεταξύ των δύο φύλων σταδιακά κλείνει από το 2008 μέχρι σήμερα. Διαχρονικά, το ποσοστό ανεργίας των γυναικών εμφανιζόταν διπλάσιο ή σχεδόν διπλάσιο από αυτό των αντρών όμως η ραγδαία αύξηση της ανεργίας στους άντρες άμβλυσε το χάσμα μεταξύ τους. Όσον αφορά στην ηλικία των ανέργων, για τις ηλικίες 25 και άνω, σε γενικές γραμμές έχει παρατηρηθεί μια διαχρονικά αρνητική συσχέτιση μεταξύ των ομάδων ηλικιών και του επιπέδου ανεργίας, με άλλα λόγια όσο αυξάνει η ηλικία τόσο μειώνεται το ποσοστό ανεργίας.

Η διαπίστωση αυτή επαληθεύεται και στα αποτελέσματα της ΕΕΔ για τον Οκτώβριο του 2012 όπου μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας εμφανίζουν τα άτομα 25-34 ετών και ακολουθούν σε φθίνουσα σειρά οι ηλικίες 35-44, 45-54, 55-64 και 65-74 ετών.

Ωστόσο, συγκρίνοντας ανά ομάδα ηλικιών (πάλι για τα έτη 25-34, 35-44, 45-54, 55-64 και 65-74) τα ποσοστά ανεργίας για το 2012 με αυτά του 2010, διαπιστώνεται πως καθώς αυξάνει η ηλικία της εξεταζόμενης ομάδας μεγαλώνει και η αύξηση της ανεργίας που δέχτηκε η ομάδα αυτή εντός του δεδομένου χρονικού διαστήματος των δύο χρόνων, δηλαδή μεγαλύτερη αύξηση ανεργίας εμφάνισαν οι μεγαλύτερες ηλικίες για την περίοδο 2010-2012.

5) ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2010-2012

ΝΟΜΟΙ & ΑΡΘΡΑ	ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ
Ν. 3833/10, Προστασία της εθνικής οικονομίας-Επείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση της δημοσιονομικής κρίσης (ΦΕΚ Α40/15.03.10)	
άρθρο 18 άρθρο 19	<p>Προγράμματα απασχόλησης ανέργων (επιδότηση μέχρι το 100% των ασφαλιστικών εισφορών από τον ΟΑΕΔ)</p> <p>Πάγιο σύστημα ρύθμισης οφειλομένων εισφορών</p>

N. 3845/10, Μέτρα για την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τα κράτη-μέλη της Ζώνης του ευρώ και το ΔΝΤ (Μνημόνιο 1) (ΦΕΚ 65/6.5.10)	
άρθρο 2	<p>Θέσπιση της επιταγής επανένταξης στην αγορά εργασίας για επιδοτούμενους ανέργους</p> <p>Επιχορήγηση των ΕΠΑ από τον ΟΑΕΔ για την πρόσληψη ανέργων 55-64 ετών για εργασία στον δημόσιο τομέα</p> <p>Καθιέρωση της δυνατότητας πρόσληψης νέων έως 24 ετών για 12 μήνες για απόκτηση εργασιακής εμπειρίας με μισθό το 80% του κατώτατου μισθού της ΕΓΣΣΕ</p> <p>Οι όροι των Ομοιοεπαγγελματικών και Επιχειρησιακών Συμβάσεων Εργασίας μπορούν να αποκλίνουν έναντι των αντίστοιχων όρων Κλαδικών Συμβάσεων Εργασίας, καθώς και των Εθνικών Γενικών Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας και οι όροι των Κλαδικών Συμβάσεων Εργασίας μπορούν να αποκλίνουν έναντι των αντίστοιχων όρων Εθνικών Γενικών Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας</p> <p>Με την έκδοση Προεδρικών Διαταγμάτων ρυθμίζονται θέματα που αφορούν: α) τη διαδικασία προσφυγής στον Οργανισμό Μεσολάβησης και Διαιτησίας, β) την αύξηση του ορίου απολύσεων, στις περιπτώσεις ομαδικών απολύσεων, γ) τον καθορισμό του ύψους και τον τρόπο καταβολής της αποζημίωσης του απολυομένου, δ) τα μέτρα αποτροπής απολύσεων εργαζομένων μεγάλης ηλικίας που βρίσκονται στο στάδιο πριν τη συνταξιοδότησή τους, ανεξάρτητα αν πρόκειται για ομαδικές απολύσεις ή μεμονωμένες, ε) τον καθορισμό των όρων απασχόλησης και το κατώτατο ημερομίσθιο των νέων ηλικίας κάτω των 25 ετών που εισέρχονται στην αγορά εργασίας για πρώτη φορά, στ) τον καθορισμό των εν γένει όρων απασχόλησης και ασφάλισης των απασχολουμένων σε συμβάσεις μαθητείας, η διάρκεια των οποίων δεν μπορεί να είναι ανώτερη του έτους, ζ) τον καθορισμό της ανώτατης διάρκειας των συμβάσεων ορισμένου χρόνου.</p>
N. 3846/10, Εγγυήσεις για την εργασιακή ασφάλεια (ΦΕΚ 66/11.05.10) ³³	
άρθρο 1	<p>Ειδικές μορφές απασχόλησης: τεκμήριο εξαρτημένης εργασίας=9 μήνες και αποκλειστική απασχόληση στον ίδιο εργοδότη</p> <p>Μερική απασχόληση: συμμόρφωση με την κοινοτική οδηγία 97/81, επέκταση της ΜΑ και στις ΔΕΚΟ, προσαύξηση κατά 10% της αμοιβής για ΜΑ κάτω των 20 ωρών και για υπερωριακή απασχόληση, διευκόλυνση για μετατροπή της πλήρους απασχόλησης σε μερική</p> <p>Προσωρινή απασχόληση: διάρκεια μέχρι 12-18 μήνες, αμοιβές όχι κάτω από τα κατώτατα όρια της ΕΓΣΣΕ, ίδια δικαιώματα με τους μόνιμους εργαζόμενους, ασφάλιση στο ΙΚΑ</p> <p>▫ Διαθεσιμότητα μισθωτών</p> <p>▫ Τηλεργασία</p>
άρθρο 2	
άρθρο 3	
άρθρο 4	
άρθρο 5	
άρθρο 7	
άρθρο 8	

Ν.3863/10, Νέο ασφαλιστικό σύστημα και συναφείς διατάξεις, ρυθμίσεις στις εργασιακές σχέσεις (ΦΕΚ 115/15.07.10)	
άρθρο 73 άρθρο 74	<p>Μεσολάβηση-διατησία: κατάργηση της δυνατότητας μονομερούς προσφυγής των συνδικάτων στη διατησία σε περίπτωση άρνησης του εργοδότη να αποδεχτεί την πρόταση του μεσολαβητή</p> <p>Ρύθμιση θεμάτων εργασιακών σχέσεων : διευκόλυνση των απολύσεων (έμμεση μείωση της αποζημίωσης απόλυσης υπαλλήλων κατά 50%, διευκόλυνση ομαδικών απολύσεων)</p> <p>Μείωση των προσαυξήσεων σε περίπτωση υπερεργασίας και υπερωριακής απασχόλησης</p> <p>Περικοπή του κατώτατου μισθού των εργαζομένων κάτω των 25 ετών στο 84% του κατώτατου εθνικού μισθού της ΕΓΣΣΕ</p>
Ν. 3899/10, Επείγοντα μέτρα εφαρμογής του προγράμματος στήριξης της ελληνικής οικονομίας (ΦΕΚ Α'212/17.12.10)	
άρθρο 13 άρθρο 14 άρθρο 15 άρθρο 16 άρθρο 17	<p>Θέσπιση της Ειδικής Επιχειρησιακής ΣΣΕ: υπερίσχυση έναντι κλαδικών ΣΣΕ, κατάργηση της αρχής της ευνοϊκότερης ρύθμισης</p> <p>Διαδικασία επίλυσης συλλογικών διαφορών: περιορισμός του ρόλου του ΟΜΕΔ αποκλειστικά στον καθορισμό του βασικού μισθού</p> <p>Αξιολόγηση του θεσμού μεσολάβησης-διατησίας από τους κοινωνικούς εταίρους</p> <p>Γενικές ρυθμίσεις και μεταβατικές διατάξεις</p> <p>Ρύθμιση θεμάτων μερικής απασχόλησης, εκ περιτροπής εργασίας (ο εργοδότης μπορεί να επιβάλλει –αντί απολύσεων- σύστημα εκ περιτροπής απασχόλησης μέχρι 9 μήνες εντός του ημερολογιακού έτους), προσωρινής απασχόλησης (διάρκεια μέχρι 36 μήνες), δοκιμαστικής περιόδου απασχόλησης (διεύρυνση σε 12 μήνες) και απλοποίηση διαδικασιών εφαρμογής εργατικών νομοθεσιών</p>
Ν. 3986/11, Επείγοντα μέτρα εφαρμογής Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015 (ΦΕΚ 152/1-7-2011)	
άρθρο 39 άρθρο 40 άρθρο 41	<p>Προϋποθέσεις επιδότησης και οικονομική ενίσχυση ανέργων: ανώτατο όριο τα 450 ημερήσια επιδόματα εντός μιας 4ετίας</p> <p>Αυτόματη μετατροπή ΣΟΧ σε αορίστου χρόνου κατά την καταγγελία</p> <p>Ρυθμίσεις για τους εργαζόμενους με συμβάσεις ορισμένου χρόνου: (α) επιτρέπεται η χωρίς περιορισμό ανανέωση των ΣΟΧ εφόσον υφίσταται αντικειμενικός λόγος (π.χ. είδος ή δραστηριότητα της επιχείρησης), (β) εφόσον δεν συντρέχει αντικειμενικός λόγος, επιτρέπονται μέχρι 3 ανανεώσεις, αλλιώς τεκμαίρεται η κάλυψη παγίων και διαρκών αναγκών (γ) διαδοχικές θεωρούνται οι</p>

άρθρο 42	ΣΟΧ οι οποίες συνάπτονται με τους ίδιους όρους, εφόσον δεν έχουν μεσολαβήσει 45 ημέρες από την προηγούμενη σύμβαση
άρθρο 43	<p>Διευθέτηση του χρόνου εργασίας: περίοδος αναφοράς 6 μήνες. Η διευθέτηση καθορίζεται με επιχειρησιακή σύμβαση ή συμφωνία εργοδότη με συνδικαλιστική οργάνωση, συμβούλιο εργαζομένων ή ένωση προσώπων</p> <p>Συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου για νέους 18-25 ετών για απόκτηση εργασιακής εμπειρίας, με αποδοχές μειωμένες έως 20%: διάρκεια μέχρι 24 μήνες, δυνατότητα σύναψης περισσότερο της 1 σύμβασης</p>
N. 4024/11, Συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις, ενιαίο βαθμολόγιο-μισθολόγιο, εργασιακή εφεδρεία και άλλες διατάξεις εφαρμογής του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015 (ΦΕΚ Α' 226/27.10.2011)	
άρθρο 37	αναστολή της δυνατότητας επέκτασης των συλλογικών συμβάσεων, μέχρι το 2015
N. 4046/12, Μνημόνιο Συνεννόησης στις συγκεκριμένες προϋποθέσεις οικονομικής πολιτικής-Πράξη 6 Υπουργ. Συμβουλίου της 28-2-2012 (ΦΕΚ 38/28.2.2012)	
Κεφ. 4, παρ. 4.1.	<i>Καθορισμός κατώτατων μισθών, μεταρρυθμίσεις στο σύστημα καθορισμού των αμοιβών, ενθάρρυνση της επαναδιαπραγμάτευσης των συλλογικών συμβάσεων, ειδικού εργασιακού όρου, μέτρα για το μη-μισθολογικό κόστος, καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας και της εισφοροδιαφυγής:</i>
άρθρο 1	
άρθρο 2	▫ μείωση κατά 22% των ελαχίστων μισθών της ΕΓΣΣΕ (όπως ίσχυαν την 1-1-2012) μέχρι την ολοκλήρωση του προγράμ. δημοσιονομικής προσαρμογής
άρθρο 3	▫ μείωση κατά 32% για τους νέους κάτω των 25 ετών, χωρίς περιοριστικούς όρους, και για τους μαθητευόμενους
άρθρο 4	▫ μέγιστη διάρκεια των συλλογικών συμβάσεων τα 3 έτη
άρθρο 5	▫ μείωση της μετενέργειας από 6 σε 3 μήνες, κατάργηση επιδομάτων (πλην 4)
	▫ προσφυγή στη διαιτησία μόνο με κοινή συμφωνία εργοδοτών κι εργαζομένων
	▫ η διαιτησία θα ισχύει μόνο για τον βασικό μισθό
	▫ αναστολή αυτόματων αυξήσεων μισθών και ωριμάνσεων (μέχρι το ποσοστό της ανεργίας να πέσει κάτω από το 10%)
	▫ κατάργηση της μονιμότητας όσων συμβάσεων ορισμένου χρόνου λήγουν με τη συμπλήρωση του ορίου ηλικίας ή τη συνταξιοδότηση
	Μελλοντικές δεσμεύσεις που απορρέουν από το Μνημόνιο-2 ³⁴
	▫ αντικατάσταση του ύψους των μισθών που ορίζονται από την ΕΓΣΣΕ με τον ελάχιστο μισθό που θα νομοθετήσει η κυβέρνηση
	▫ μείωση των ασφαλιστικών εισφορών στο ΙΚΑ κατά 5% (κατάργηση ΟΕΚ και ΟΕΕ, μείωση συντάξεων από Σεπτ. 12, αναπροσαρμογή εισφορών)
	▫ αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας του ΣΕΠΕ
	▫ εισαγωγή της Κάρτας Εργασίας στις επιχειρήσεις

³⁴ «Μνημόνιο Συνεννόησης στις Συγκεκριμένες Προϋποθέσεις Οικονομικής Πολιτικής», 9-2-2012 (Memorandum of Understanding on Specific Economic Policy Conditionality).

Ξενόγλωσσον

Alamanou A., Katsadoros K., Theodorikakou O. κ.ά, «*Homelessness in Greece-2012: An in-depth research on homelessness in the financial crisis*», FEANTSA's European Observatory on Homelessness- European Research Conference on "Access to Housing for Homeless People in Europe", York, 21st September 2012

Alamanou A., Katsadoros K., Theodorikakou O., " *Facing the challenge of confronting homelessness in a national economic crisis: A pilot prevention policy model*". FEANTSA's European Observatory on Homelessness- European Research Conference on "Understanding Homelessness and Housing Exclusion in the New European Context", Budapest , 17th September 2010, <http://www.klimaka.org.gr/newsite/downloads/Klimaka_research%20conference_2010.pdf>

Beavis, MA., Klos, N., Carter, T., Douchant, C., " *Literature review: Aboriginal peoples and Homelessness, Ottawa*". Canada Mortgage and Housing Corporation, 1997

FEANTSA " *Housing Solutions for People who are homeless*". Annual Theme 2008 Housing and Homelessness, Greece- National Report, *διαθέσιμο από* <http://feantsa.horus.be/files/Housing_Annual_Theme/National_Reports/Greece_housing_homelessness_2008.pdf>, *Τελ. Επίσκεψη* 8.3.2012

Fondeville Nicole, Ward Terry (ed), " *Social Situation Observatory-Income distribution and living conditions*". *Social Europe: Homeless during the crisis-research note 8/2011*, November 2011, σελ 5

Kothari Miloon, " *Report on the Right to Adequate Housing*", 11.05.2005, <<http://www.un.org/News/briefings/docs/2005/kotharibrf050511.doc.htm>>, *τελ. Επίσκεψη* 20. 02.12

Ramesh Randeep, Ratcliffe Rebecca, "Homeless people in the UK revealed to die aged just 47" ,The guardian Society: Homelessness, available from <<http://www.guardian.co.uk/society/2011/dec/21/homeless-people-life-expectancy-47>>, *τελ. Επίσκεψη* 29.12.12

Schurink, E., " *Homeless People and Social Support: The Process of Becoming Homeless*" στο The International Scope Review 2003, Vol.5, No 10, σελ.1-22

Stuckler D, Basu S, Suhrcke M, Mc Kee M. " *The health implications of a financial crisis: a review of the evidence*", Ulster Med Journal 2009, University of Oxford, UK, Department of Sociology

Ελληνόγλωσσον

Ανώνυμος, «*Βόμβες*» για νοικοκυριά και επιχειρήσεις: Κατασχετήρια για 50.000 κατοικίες, Ημερησία 5.10.2011, <<http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26516&subid=2&pubid=112257250>>, *τελ. Επίσκεψη*: 03.12.12

Ανώνυμος, «ΔΣΘ: Μία στις πέντε γυναίκες θύμα βίαιης συμπεριφοράς», 24.11.2012, <<http://www.alterthess.gr/content/dsth-mia-stis-pente-gynaikes-thyma-biaiais-sympeniforas>>, τελ. Επίσκεψη 27.11.2012

Ανώνυμος, «Κατακόρυφη αύξηση των ελαστικών μορφών εργασίας», *news247* 18.05.2012, <http://news247.gr/eidiseis/oikonomia/ergasia/katakoryfhs_anodos_twn_elastikwn_morfwn_ergasias.1781476.html>, τελ. Επίσκεψη: 18.12.12)

Ανώνυμος, «Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχιάτρων: Η κρίση βλάπτει σοβαρά την ψυχική υγεία», *ETHNOS:ΚΟΙΝΩΝΙΑ*, 17.2.2012, <<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=63618441>>, τελ. Επίσκεψη: 25.12.2012

Ανώνυμος, «Στοιχεία της ΕΛ.ΑΣ.: Δραματική αύξηση στις αυτοκτονίες λόγω κρίσης- Ελλάδα», *Τα νέα online*, 22.11.2012, <<http://www.tanea.gr/news/greece/article/4769785/?iid=2>>, Τελ. Επίσκεψη: 25.12.12

Ανώνυμος, «Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΣΕΠΕ κατά 21,72% μειώθηκαν οι μισθοί στον ιδιωτικό τομέα», *ETHNOS.gr*: ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, 22.01.2013, <<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22770&subid=2&pubid=63770496>>, τελ. Επίσκεψη: 25.01.2013

Βαταβάλη Φερενίκη, Σιατίτσα Δήμητρα, «Η “κρίση” της κατοικίας και η ανάγκη για μία νέα στεγαστική πολιτική», *encounter Athens* 11.05.2011, < <http://encounterathens.files.wordpress.com/2011/05/politikes-gia-thn-katoikia-11mai11.pdf>>, τελ. Επίσκεψη: 10.12.12

Γενική Γραμματεία Ισότητας, «Ένας χρόνος λειτουργίας της τηλεφωνικής γραμμής SOS 15900», *Στατιστικά Στοιχεία & Μελέτες: Δελτίο Τύπου*, 15/3/2012, <http://www.isotita.gr/var/uploads/Press/DT_THLEFONIKH%20GRAMMH%20SOS%2015900_MARTIOS%202012.pdf>, τελ. Επίσκεψη 27.11.2012

Γεωργάκης Ηλίας, «Δεν παίρνουν τον μισθό τους 400.000 εργαζόμενοι» *Τα νέα* 14.03.2012, <<http://www.tanea.gr/news/economy/article/4702246/?iid=2>>, τελ. Επίσκεψη: 19.12.12

Γιαννέτου Κατερίνα, «Το Κοινωνικό Πρόβλημα της Έλλειψης Στέγης», *Policy Brief: Κείμενα Δημόσιας Πολιτικής*, ΙΣΤΑΜΕ- Ανδρέας Παπαντρέου, τεύχος 23, Ιανουάριος 2012

Γραφείο τύπου «Κλίμακα», «Η αποτύπωση της Έλλειψης Στέγης στη διάρκεια της Οικονομικής Κρίσης», *Μάιος 2011*, διαθέσιμο από <http://www.klimaka.org.gr/newsite/index.htm>, τελ. Επίσκεψη 12.12.12

Εμμανουήλ Δημήτρης, «Η Κοινωνική πολιτική κατοικίας στην Ελλάδα: οι διαστάσεις μίας απουσίας». Αθήνα 2006, σελ. 6-17

Έρευνα: «Η Νέα Γενιά στην Ελλάδα Σήμερα» ,Πανεπιστήμιο Αθηνών: Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ και Εταιρεία Δημοσκοπήσεων ALCO για λογαριασμό της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, Μάιος 2005

Ζήφου Μ, Καλατζοπούλου Μ., Σαμαρίνης Π., Χατζηκωνσταντίνου Ε., «Σχεδιασμοί για το κέντρο της Αθήνας στη συγκυρία της κρίσης», encounter Athens 14.05.2011, < http://encounterathens.files.wordpress.com/2011/05/encounter_sxediasmos_teliko_14-5-2011.pdf>, Τελ. Επίσκεψη: 10.12.12

Θεοδωρόπουλος Ν., «Βροχή» οι αιτήσεις για εξώσεις, Το Έθνος 26.02.2011, <<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=55606978>>, τελ. Επίσκεψη: 03.12.12

Καλαμά Βάσω, «Η κρίση κατοικίας στο κέντρο της Αθήνας», 06.2.2012 διαθέσιμο από <<http://akea2011.wordpress.com/2012/02/06/krisikatikiastinathina/>>, τελ. Επίσκεψη: 03.10.2012

Κουτσόπουλος Κ. «Η δημογραφική οπτική στον πολεοδομικό σχεδιασμό: Η περίπτωση του Π.Σ. Πρωτεύουσας», στο Κοτζαμάνης, Β., Παππάς, Β. (επιμ.), *Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών δεδομένων*, Βόλος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, σσ.153-165.

Λαζαρίδου Αστερόπη, «Ερευνα: Τι γίνεται σήμερα με τους άστεγους;», *BHMagazino* 29.01.2012, < <http://www.tovima.gr/vimagazino/views/article/?aid=441310>>, τελ. Επίσκεψη 08.12.12

Μη Κυβερνητικός Οργανισμός Κλίμακα, «*Το φαινόμενο των αστέγων στην Ελλάδα*». Αθήνα 2008, < <http://www.klimaka.org.gr/newsite/KoinApok/Astegoi/Astegoi1.htm>> , τελ. Επίσκεψη: 08.10.2012

Μουρίκη Αλίκη, «*Στο βωμό της “ανταγωνιστικότητας”: η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και των εργασιακών σχέσεων την περίοδο 2010-2012 και οι επιπτώσεις της στις προοπτικές ανάκαμψης*» στο Μουρίκη Α., Μπαλούρδος Δ, Παπαλιού Ο. κ.ά (επιμ), *Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2012*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), Αθήνα 2012, σελ 51-83

Μπαλούρδος Δ., Ναούμη Μ, «*Η φτώχεια στην Ελλάδα. Συγκριτικά στοιχεία με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης*», στο Ναούμη Μ., Παπαπέτρου Γ., Σπυροπούλου Ν. κ.ά, (επιμ), *Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2010*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), σελ 18

Μπελαβίλας Ν., «Οι πόλεις του Όλιβερ Τουίστ», *Ενθέματα* 7.1.2012, <<http://enthemata.wordpress.com/2012/01/07/belavilas/>>, τελ. Επίσκεψη: 3.12.12

ΟΑΕΔ συνοπτική έκθεση: *εγγεγραμμένοι στο μητρώο του ΟΑΕΔ , Οκτώβριος 2012*, < <http://www.oaed.gr/images/statistika/october2012/synoptekthesioktwbrios2012.pdf>>

Ρουσανόγλου Νίκος Χ., «Οι ενοικιαστές αδυνατούν, οι ιδιοκτήτες ασφυκτιούν», *Η Καθημερινή: Οικονομία*, 07.07.12, < http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_economy_1_07/07/2012_488175> , τελ. Επίσκεψη 03.12.12

Συμιγιάννης Γ., Χονδρογιάννης Γ, «Αγορά Ακινήτων: Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές». Εισήγηση στην Ημερίδα της Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα, 29.04.2009

Φωτιάδη Ι., «Κοινωνικό φαινόμενο δεκαετιών στο εξωτερικό», *Η Καθημερινή*, 14.01.12, <news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_ell_100018_14/01/2012_469132>, τελ. Επίσκεψη 15.02.12

Ντοκιμαντέρ «Οι άστεγοι των Αθηνών- Κλίμακα» της σειράς «Ικνηλατώντας» που προβλήθηκε στις 5.11.2012 από την ET1

homeless around the world the big picture

http://www.boston.com/bigpicture/2011/12/homelessness_around_the_world.html

Financial Crisis Luxury Architecture

<http://cryptome.org/info/finance-luxury/finance-luxury.htm>

Προσωπική μου συλλογική

Γελοιογραφία (σελ. 36): <http://yannis-ioannou.com/>

